
katsaus

KARI E. TURUNEN	3	Tieto välineenä
	5	Tieto on idea
MARKKU MYLLYKANGAS RAIMO TUOMAINEN	10	Tiede tienhaarassa
MATTI LUOMA	14	Jumalan kahdet kasvot: tiede ja uskonto
PEKKA ELO	18	Mistä elämäkatsomus- tiedossa on kysymys?
SINGA SANDELIN	20	pohtii ihmisen vastuuta
KATRIINA KAJANNES	24	Taide ilon tuojana kirjallisuuden modernismissa
MATTI HÄYRY	27	Tiede, sivistys ja yleissivistys
ESKO PAAKKOLA	32	Metsäseminaarin tunnelmia

4 · 1987

KRIITTINEN KORKEAKOULU

katsaus

27. vuosikerta

- JULKAISIJA** Kriittinen korkeakoulu ry.
- TOIMISTO** Meritullink. 9 D 31, 00170 Helsinki
Avoinna 9—16
Puhelin 633 898
Postisiirtotili 715 56-0
- TOIMITTAJAT** Kari E. Turunen, päätoimittaja
Asta Haapalainen, toimitussihteeri
Sini Piippo, toimittaja
- TILAUKSET** 70 mk/vuosi, 6 numeroa vuodessa
- IRTONUMEROT** 15 mk, Kriittisen korkeakoulun toimisto,
Akateeminen kirjakauppa, Porthanian paperikauppa,
Kampus-kirja, Jyväskylä.
- ILMOITUKSET** 1/1 sivua 900 mk, 1/2 sivua 500 mk, 1/4 sivua 300 mk
- PAINO** Painotalo MIKTOR Helsinki

KRIITTINEN KORKEAKOULU on vuonna 1968 perustettu yksityinen valtion tuella toimiva kulttuurikeskus, joka

- tarjoaa virikkeitä kaikille aikamme ongelmista kiinnostuneille
- antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen
- järjestää tilaisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle
- tarjoaa kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen.

SIHTEERISTÖ Esko Paakkola (yleissuunnittelu ja ohjelmatoiminta)
Asta Haapalainen (tiedotus)
Liisa Kiesiläinen (kasvatuskulttuuriprojekti)
Terttu Lemström (toimisto)
Sini Piippo (kolumnipalvelu)
Martti Tuomola (Inhimillisen kasvun seminaari)

JOHTOKUNTA Johtaja Tapani Sihvola (puheenjohtaja), professori Eino Heikkinen,
toiminnanjohtaja Aira Heinänen, akateemikko Oiva Ketonen,
professori Erkki Lähde, kirjailija Matti Paavilainen,
filosofian lisensiaatti Panu Rajala, dosentti Singa Sandelin,
lääketieteen lisensiaatti Helinä Siikala, osastopäällikkö Kalevi Suomela,
yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Kari E. Turunen, professori Reijo Wilenius

Kriittisen korkeakoulun jäsenmaksun 40 mk/vuosi, ainaisjäsenmaksu 400 mk.

Katsaus on Aikakauslehtien liiton jäsen.

Katsauksen artikkelit ovat vapaasti lainattavissa, mikäli lähde mainitaan.

Tieto välineenä

Tiedon käsitteessä on eräs puoli, joka on ehkä jäänyt tietoteoreetikoiltakin vähälle huomiolle. Aluksi muutama ajatus siitä.

Tieto vahvistuvana odotuksena

Arkisessa ympäristössämme tieto on lähinnä mielessämme olevia odotuksia ympäristön rakenteesta. Tiedämme, missä esineet ja rakennukset ovat, kokemuksemme perusteella. Ja yleensä nämä odotukset vahvistuvat, koska ympäristö harvoin muutteluttaa kovin yllättävästi. Sanomme tietävämmek, kun odotuksemme — jotka tutussa ympäristössä ovat yleensä tiedottomia — käyvät toteen. Jos ilmenee jotain odotuksemme vastakkaista, joudumme toteamaan, että emme tienneetkään.

Jokaiseen ajatukseen liittyy — usein tosin sekin tiedoton — mielikuva siitä, mitkä ehdot ovat riittävät, jotta voimme sanoa tietäneemme, ja milloin alamme olla epävarmoja siitä, oliko tiedosta lainkaan kysymys. Meillä on siis sisäisessä maailmassamme odotusmielikuvia todellisuudesta. Nämä mielikuvat ovat syntyneet keskeiseltä osin todellisuuden kohtaamisesta. Ne ovat jälkiä mielessämme siitä, mitä olemme kohdanneet, lähinnä näköhavaintoina. (Tarkemmin olen käsitellyt odotusmielikuvia kirjassa "Tieto ja kulttuuri". Kriittinen korkeakoulu. Julkaisuja 6/87.)

Odotusmielikuvat ovat teknisemmin ns. hypoteeseja, joilla testataan esim. teorioista seuraavia odotuksia. Näin koetellaan teorioiden ja tieteen synnyttämiä mielikuvia todellisuuden säännönmukaisuuksista. Tiede operoi mielikuvilla todellisuuden rakenteesta. Jos mielikuvat vahvistuvat havainnoissa, ts. eivät ole niiden kanssa ristiriidassa, katsotaan tieto siltä osin paikkansa pitäväksi — ainakin tutkijan tarkoitusten, esim. ilmiön hallinnan kannalta riittävän oikeiksi.

Tiede käyttää aina mielikuvia, koska inhimillinen ajattelu ylipäättään tarvitsee niitä. On tärkeä kysymys, minkälaisia mielikuvia tiede viljelee tutkimuskohteestaan. Monien käyttäytymistieteiden viljelemät mielikuvat (esim. kasvatustiede) voivat olla harhaanjohtavia, ainakin jos toivotaan niiden auttavan aidoissa elämänyhteyksissä. Käytetyt mielikuvat voivat olla vääristyneitä esim. niistä maailmankatsomuksellisista paineista johtuen, joita tiedeyhteisö viljelee. Ne eivät auta todellisuuden ennakoinnissa (tietämisessä), koska mielikuvat eivät ole yhteydessä, tai ovat huonosti yhdistettävissä kohdattavaan todellisuuteen.

Kirkollisia paineita

Jos tieto nähdään välineellisestä näkökulmasta, silloin vältetään tiedon absolutisointi, mikä tapahtuu kulttuurisista paineista johtuen hyvin helposti. Mielestäni tietoa on syytä pitää vain pyrkimyksenä jäsentää kohdattua (sisäisiä ja ulkoisia havaintoja). Ajattelu on ihmismielen omalaatuinen energeettinen reaktio kohdattuun, kohdatun jäsentämiseksi. Sitä osaa ajatuksista, johon uskomme jostain syystä, esimerkiksi

aikaisemman kokemuksemme perusteella, pidämme tietona.

Tiedon absolutisoimisen taipumus on painunut syvälle ajatusreflekseihimme. Saatamme pitää tietoa (ajatusta) todellisuuden totena, aitona kuvana, ikään kuin todellisuuteen yhtyvänä, tai todellisuuden siunaamana uskona. Tarkoitusteni näkökulmasta voi jokin ajatus, näkemys tai teoria olla kyllä täysin riittävä. Jos vaatimukseni kuitenkin kasvavat tai muuttuvat, ei jokin tieto (siihen kuuluvine mielikuvineen) olekaan riittävä.

Kohtaamamme, arkisessa elämässä tai tieteessä kohdattu, elää meissä siis edelleen mielikuvina, joita ajattelumme pyrkii jäsentämään. Mielikuvamme ovat ehdollisia siihen nähden, mihin olemme saaneet suhteen. Saatamme tietysti uskoa, että tapamme tietää tai tutkia todellisuutta on jotenkin erityisen oikea. Mutta tätä voinee pitää tieteen piirissä yhä vaikuttavana kirkollisena perinteenä.

Tieteen valta ja hierarkiat

Tehdessään työtä — millä yhteiskunnan sektorilla tahansa — ihminen asettaa itsensä käyttöön, välineeksi tahdolle, joka ylittää osaksi hänen oman tahtonsa. Syystä tai toisesta, esim. palkan tai oletetun arvostuksen, ihminen hyväksyy tämän tahdon. Työllä on aina välttämättömiä tai hyviä motiiveja, mutta myös kyseenalaisia motiiveja. Työnsä kautta ihminen tulee osaksi järjestelmää ja sen hierarkioita. Ehkä hän muuttuu joskus suorastaan järjestelmän kuvaksi, mieltään myöten.

Tiede on voimakas sekä aineellinen että henkinen instituutio. Sen asema on monessa mielessä verrattavissa kirkon asemaan menneisyydessä. Se on kiinteä osa tuotantoelämää, mutta se on toisaalta kansanopetuksen kautta vahva ideologinen voima. Hyvin monet tahot katsovat, että tieteellinen asenne todellisuuteen, jopa tieteellinen maailmankatsomus, muodossa tai toisessa, on jotain oikeampaa kuin muut asenteet ja katsomukset. Tiede tavallaan pyrkii valtaan, valtaamalla lähinnä ihmisten mieltä käyttöönsä.

Itse tiede organisaationa on hyvin hierarkkinen — ehkä hyvin vanhahtavalla, kirkollisella tavalla. Kun on hierarkioita ja eri arvoisia asemia, se muodostaa temmellyskentän inhimillisille intohimoille ja arvovallan kiusauksille. Aivan normaalin inhimillisen ahneuden ja oikeassaolemisen ohella kuvaan tulevat mukaan ankarat valtojen törmäykset, joissa osapuolet katsovat edustavansa jotenkin oikeata oppia.

Sekä hierarkioiden että opillisten valtojen olemassaolo aiheuttaa tutkijoille paineita langeta kiusaukseen tyydyttää näitä valtoja, noudattamalla niitä. Näin edistytään usein ulkonaisesti ja näennäisesti, mutta tieteen edistymiselle tai vapaudelle se voi olla tuhoisaa. Sormituntumalla voisi väittää, että valtojen ote on tiukkenemassa ja henkinen vapaus on uhattuna. Kuvitelma ”tiedeyhteisön” olemassaolosta henkisenä mahdina on monia tutkijoita orjuuttava ja näin siitä tulee todellisuutta.

Tieteellinen yhteisö

Tieteellisen yhteisön ihanne olisi — kaikista mahdollisista näkökulmista katsottuna — tasa-arvoisten tutkijoiden joukko. Kun hierarkkisiin asemiin perustuvat kiusaukset olisi eliminoitu, jäisivät todennäköisemmin oikeaoppisuuden näkökulmat ja maailmankatsomukselliset päätökset voimattommiksi. Näin voisi toivoa, että elävä keskustelu ja paineeton vuorovaikutus — ilman identiteetiksi selkäyttimeen pinttynyttä ajatus- tai arvovaltakouristuksia — helpottuisi. — Vaikka, koska olemme ihmisiä, kaikki inhimillinen rehottaisi siitäkin huolimatta.

KET

KARI E. TURUNEN:

yht.lis.
Jyväskylä

Tieto on idea

Tiedon omnipotenssi johtuu siitä psykologisesta tosiasista, että ihmisellä on taipumus samastua ajatuksiinsa sekä tuntea, että ne ovat erityisen oikeita. Niinpä hän usein tietämättään pitää myös niitä kriteerejä, joihin hän tiedon perustaa, jotenkin annetun oikeutettuina. Tämä edellyttää tosin usein johonkin auktorisoituun tietämisen perinteeseen liittymistä ja nojautumista.

Tietoa on sanottu rajattomaksi luonnonvaraksi. Kulutamme tätä uusiutuvaa luonnonvaraa nykyään suunnattomia määriä verrattuna menneisyyteen. Voisimme kai kutsua yhteiskuntaamme tiedonkulutusyhteiskunnaksi.

Käsitys tiedosta on muuttunut esineelliseksi ja niinpä sitä vaihdetaan tiedon ja taidon markkinoilla rahaan. Vanha käsitys tietämisestä eräänlaisena viisautena ei enää elä, ei viisauden vanhoissa ahjoissa yliopistoissaakaan. Tietäjäksi pääseminen vaatii opiskelijalta edelleenkin ponnistusta, mutta yhä enemmän tietäjäksi kypsymisessä on kyse pikemminkin omaksumisesta kuin sisäisestä saavuttamisesta.

Erehdys tiedon määrittelyssä

Jo Platon pyrki Theaitetos-dialogissaan selvittämään tiedon ja tietämisen arvoituksen. Onhan tieto eräitä länsimaisen kulttuurin peruskategorioita. Kuitenkin niin Platonin kuin myöhempienkin tieto-oppineiden analyysit ovat jääneet puolitiehen, joten tieto tuntuu edelleenkin arvoitukselliselta ilmiöltä. Tiedon määrittely ei ole vedenpitävästi onnistunut.

Platonilla esiintyy tyypillinen ja perustava erehdys tiedon määrittelyssä. Tuo erehdys on sitemmin ilmeisen lähtemättömästi elänyt tiedottomana paineena niin filosofisissa kuin myös arkisissa tiedon käsityksissä. Tuo erehdys on se, että tietämistä pidetään kykenä.

Ajattelu on kyky

Tietäminen ei ole suinkaan kyky, vaikka se perustuu inhimillisiin kykyihin. Tietämisen kannalta tärkeitä inhimillisiä kykyjä ovat esim. ajattelu ja aistiminen. Nämä ovat myötäsyntyisiä kykyjä, joita voidaan harjoituksella kehittää ja viljellä eteenpäin.

Ajattelu toteutuu ihmisessä aina jollain tavalla, mutta se kehittyy, kun sitä käytetään, samoin kuin esim. musikaalisuus. Sen sijaan ajatus siitä, että ajattelua pitää kehittää, on jo selvästi idea ajattelun merkityksestä ihmisen olemuksessa. Ajattelua voidaan pitää sielullis-henkisenä kykenä ja ajatusta ajattelun kehittämisen tärkeydestä ideana, joka herää ajattelun piirissä.

Arviointi on kyky

Ajattelu on varsin itsestään selvästi kyky. Vaikeammalta voi aluksi tuntua väittää arviointia kyvyksi. Siinä on kysymys kyvystä, jonka ihminen toteuttaa mielessään. Arvioimisen kykyä voidaan harjoittaa ja kehittää, kun ihmisellä on esim. iän puolesta edellytykset siihen.

Jos arvioinnin kykyä pidetään tärkeänä, on se merkki siitä, että ihmisellä on mielessään jokin idea, minkä vuoksi hän pitää arvioinnin kykyä tärkeänä. Arvioinnin pyrkimystä nimitetään tavallisesti kriittisyydeksi. Silloin kun arvioidaan joitakin käsityksiä, ei mitä tahansa ajatusta pidetä esim. totena. Totena pitämislle vaaditaan perusteita (arviointiperusteita, kriteerejä).

Kyvyt ovat ehdottomia

Tietäminen ei ole suoritus. Sen sijaan ajattelu ja arviointi ovat suorituksia, jotka ihminen toteuttaa. Toteuttaminen voi olla jostain näkökulmasta suoritettu hyvin tai huonosti. Tuo näkökulma merkitsee arviota suorituksen laadusta suhteessa johonkin ideaan.

Kyvyt ovat siis ehdottomia. Ne ovat jotain, joka näyttää toteutuvan, joka tapauksessa. Kun asetamme ehtoja kykyjen käytölle, siirymme näkemysten ja ideoiden maailmaan. Vastaavasti jos alamme asettaa ehtoja kykyjen tuotteille, olemme siirtyneet toiselle tasolle.

Ideat eivät ilmeisesti ole kykyjä inhimillisessä mielessä. Niillä saattaa olla jotain omaa energeettistä olemustaan, joka saa aikaan määrätynlaista toimintaa (arviointia määrätyn perustein tai laajan kulttuurisen ilmiön kuten esim. tieteen). Jokin olemassaolo ideoilla aivan ilmeisesti on, vaikka kieltäisimmekin niiltä sellaisen tuonpuoleisuuden, jonka Platon niille edellyttää.

Ideat ovat kulttuurin selkäranka. Jotkin ideat ovat erityisen keskeisiä määrätylle kulttuurille. Länsimaiselle kulttuurillemme on ollut tiedon idea erityisen tärkeä. Varmasti muillakin kulttuureilla on oma tiedon ideansa, mutta länsimailla se on noussut keskeiseen atteelliseen asemaan. Ehkä sillä on ollut kulttuurissamme jokin oma erityinen sisältönsä, vaikka toisistaan poikkeavia näkemyksiä on ollut olemassa. Platon teki ensimmäisen

laajan yrityksen tiedon idean luonnehtimiseksi.

Tieto on idea

Tietona voidaan pitää ajatuksia. Mutta ei mitä tahansa ajatuksia. Kun ajattelun kykyä käytetään, ei suinkaan kaikkea, mikä esiintyy ajattelun piirissä, haluta nimittää tiedoksi. Niinpä ajatuksia pyritään arvioimaan joidenkin perusteiden mukaan. Jos joitakin ajatuksia halutaan nimittää väitteiksi, niin todettakoon, että väittäminen on myös kyky ja sen tuloksia (väitteitä) voidaan arvioida.

Vain niitä ajatuksia (väitteitä) nimitetään tiedoksi, jotka täyttävät jonkun ehdon (kriteerin). Tieto on siis idea siitä, minkälaiset ajatukset katsotaan tiedoksi. Tästä alkavat monenlaiset vaikeudet, koska tutkijat voivat olla erimielisiä sen suhteen, mitä ehtoja ajatuksen tulee täyttää, jotta se olisi tietoa.

Vallitseva tieteen käsitys lähtee yleensä siitä, että tietoa ovat sellaiset ajatukset, jotka ovat jollakin tavalla yhdistettävissä näköaistimuksiin. Koska monistakaan tieteen tutkimuskohteista ei saada suoraan näköaistimuksia, turvaututaan käytännössä yleensä joihinkin tekniikoihin näköaistimusten saamiseksi.

Tiedon kriteerinä on useimmiten siis tekninen havainnollisuus. Ajatuksen ja näköaistimuksen yhteys on kuitenkin teoreettisesti erittäin vaikea kysymys, koska yhteyden osapuolet tuntuvat kuuluvan niin erilaisiin todellisuuksiin, ulkoiseen maailmaan ja ihmisen sisäiseen maailmaan.

Tiedon omnipotenssi

Näkemyks tiedosta ideana on mielestäni erittäin tärkeä, koska se auttaa murtamaan mielessämme tietämisen omnipotenssia. Kun tietämistä pidetään kykynä, on tietysti suuri kiusaus ajatella, että toisella on tämä kyky ja toisella ei.

Ihmisellä voi tietysti olla ajatuksia, jotka hänen itsensä ja ehkä joidenkin muidenkin mielestä täyttävät joitakin ehtoja, joita he asettavat tietämiselle. Tällaiset ehdot voivat olla tietoisia tai tiedottomia, esim. huomautta ympäröivästä kulttuurista omaksuttuja. Ajatus tai väite on tietoa vain tiettyjen ehtojen puitteissa.

Tiedon omnipotenssi johtuu siitä psykologisesta tosiasista, että ihmisellä on taipumus samastua ajatuksiinsa sekä tuntee, että ne ovat erityisen oikeita. Niinpä hän usein tietämättään pitää myös niitä kriteerejä, joihin hän tiedon perustaa, jotenkin annetun oikeutettuina. Tämä edellyttää tosin usein johonkin auktorisoituun tietämisen perinteesen liittymistä ja nojautumista.

Eksistentiaalis-psykodynaaminen tosiasia on se, että ihminen elää ajatustensa varassa. Ajatukset jäsentävät merkittävän osan ihmisen kohtaamasta todellisuudesta. Ajatuksissaan ihminen voi tuntee olevansa jäsentynyt ja koostunut. Toinen asia on se tietoisien arvioinnin idea, johon perustuen toisia ajatuksia nimitetään tiedoksi, toisia ei.

Ajattelun ja tietämisen erottaminen

Kriittisyys (arviointi) on kulttuurimme kantavia ideoita. Kriittisyys kuitenkin tarvitsee kriteerejä, joiden varassa ollaan kriittisiä. Tästä alkavat erimielisyydet siitä, mikä on kritiikin kestävä. Kritiikin kestävä tietysti vain kriteerit täyttävät väitteet, mutta kriteerien täyttymisestäkin voi tulla kiistaa, koska se perustuu omiin ideoihinsa.

Mielestäni filosofiset kysymyksenasettelut edistyvät siten, että pystytään yhä jäsentyneemmin tarkastelemaan ongelmia, joita kätkeytyy kulttuurimme peruskategorioihin. Voimme nyt tehdä erään tärkeän eron, jota ei ehkä ole yleensä tehty riittävällä tarkkuudella.

Meidän on selkeästi erotettava toisistaan ajattelu ja tietäminen. Tämä on tietoisuutemme kehityksen tässä vaiheessa mahdollista. Tietämistä on sanottu ajatteluksi ja ajattelua tietämiseksi, koska tämän asian kriittinen tarkastelu ei ole ollut kehittynyttä. Nyt kun arvioimme kriittisesti ajatussisältöjä (väitteitä), voimme erottaa toisistaan ajatuksen ja tiedon. Niiden välillä tosin tieteenkin vallitsee se yhteys, että tietäminen perustuu mm. ajattelun kykyyn.

Ajattelu on ehdotonta, mutta tietäminen ei. Ei voi sanoa, että ihminen on tietävä olento, vaan on sanottava vain, että ihminen on ajatteleva olento. Samoin ihminen on myös kävelevä ja laulava olento, vaikka nämä kyvyt voivat olla kehittymättömiä monestakin

syystä. Tosin kehittyneisyyden arviointi välttämättä perustuu johonkin ideaan kehityksestä ja sen tasosta. Näin ideat ja kyvyt tieteenkin monella tapaa mielessämme ja maailman tarkastelussamme sekottuvat toisiinsa.

Menneessä kielenkäytössä tietäminen ja ajattelu sekaantuivat toisiinsa, mutta niin ei tarvitse enää tapahtua. Pystymme jo huomattavasti kirkkaammin muotoilemaan tietämisen idean tältä osin.

Tietämisen suhteellisuus

Tietäminen ei ole kaikkivoipaisuutta, vaan ajatuksia, jotka täyttävät annetun ehdon. Ehdot vaihtelevat erilaisissa tiedollisissa perinteissä. Voimme ehkä kiihkeästi vastustaa jonkun perinteen näkemystä tiedosta, mutta eikö silloin ole kysymys vain siitä, että kuvittelemme, että olisi ennalta annettu oikea tiedon käsitys. Tältä hän meistä usein tuntuu.

Voi olla, että olemme oman kulttuurimme piirissä varsin yksimielisiä siitä, mitä haluamme kutsua tiedoksi. Esim. teknisen ja manipulatiivisen intressin näkökulmasta haluamme tekniikan piirissä nimittää ainakin väliaikaisesti tiedoksi joitakin ajatuksia (jonkun väitteitä). Käytännössä tiedon idea on kytkeytynyt hyvin kiinteästi elämän muotoon ja intresseihin.

Tiedon idea on väkisinikin luonteeltaan normatiivinen. Normatiivisuus näkyy siinä, että asioita lajitellaan (tiedon tapauksessa ajatuksia) hyväksytyihin ja hylättyihin. Kun on kyse normatiivisuudesta, merkitsee se myös sitä, että mukaan tulee maailmankatosuksellista paatosta. Tiedon idea ei liene yleensä itsenäinen, vaan se liittyy muihin maailmankatosuksellisiin ideoihin (ideoihin, joiden avulla maailmaa arvioidaan ja katsellaan).

Tunnen ja tiedän

Ihmisen suhde todellisuuteen on ollut menneisyydessä monin tavoin erilainen kuin nyt. Luultavasti se on ollut nimenomaan kokonaisvaltaisempi, jäsentymättömämpi. Se ei ole ollut niin tietoisesti harkittu kuin se nyt voi olla. Tulevaisuudessa ihmisen suhde maailmaan tulee olemaan vielä tietoisemmin koettu, ehkä aivan uuden ja mahdollisesti yllättävänkin tietoisuuden herättyä tässä suhteessa.

Aikaisemmin ihminen on ilmeisesti pikeminkin aistunut ja tuntenut. Vähin erin kehityksen myötä lienee sitten ajatuksenomainen alkanut kuoriutua omaksi suhteellisen erilliseksi elementikseen. Kun tiedon idea heräsi ja tietämiseen alettiin suhtautua tietoisemmin, tapahtui merkittävä kriittisen tietoisuuden herääminen. Tosin ajattelu ja tietäminen sotkeutuivat yhä toisiinsa monin tavoin.

Tunteminen on tietysti hyvin keskeistä ihmisen elämässä edelleenkin. Emme yleensä halua siihen liittää kuitenkaan tietämisen mieltä, vaikka käytännön elämässä tunteminen merkitsee monissa yhteyksissä vielä tietämistä (esim. asiantuntija). Kokemuksemme jäsentymisen on jatkuvasti käynnissä. Ideammekin kehittyvät kaiken aikaa.

Tietämistä on pidetty mm. sen takia kykynä, koska ajattelu on kyky. Mutta sekaanuksen juuret voivat olla syvemmälläkin. Ehkä tietämistä on pidetty (tiedostamatta) eräänlaisena tuntemisena. Tällöin elämys tuntemuksen ehdottomuudesta on siirtynyt myös tietämisen kokemukseen. Ajatteluhan on tietenkin sekin jollain tavalla tunnettua, koettua.

Syvimmiltään tuntemiseensa luottaminen on syy siihen, että luotamme mielessämme herääviin ajatuksiin ja pidämme niitä tietona jossain ehdottomassa mielessä. Saatamme suhtautua käytännössä hyvinkin primitiivisesti tietoihimme luottamalla syvimmiltään tunteisiimme. Tunteminen on tietysti merkittävä inhimillinen kyky, eikä se ehkä koskaan ole täysin erillään tietämisestä, mutta kriittisessä asioiden tarkastelussa on pyrittävä olemaan tietoinen siitä, millä tavalla se on mukana. Ankaraa rationalismia vaativat ihmiset suhtautuvat usein hyvin tuntee-nomaisesti vaatimuksiinsa.

Tiedän, että en tiedä

Sokraattinen lause ”Tiedän, että en tiedä” tuntuu sisäisesti ristiriitaiselta. Siinä on kuitenkin mielestäni syvimmän kriittisyyden siemen. Jos tietäminen olisi kyky, tietäisi ihminen jotain ehdottomasti. Silloin voisi olla niin, että jollakin ihmisellä olisi ehdottoman tietämisen kyky. Näinhän meillä on kiusaus suhtautua omalla kohdallamme asiaan. Ku-

vitlemme edustavamme jotain erityisen oikeata.

Ajattelu on ihmisen pyrkimystä jäsentyä todellisuuteen. Tiedossa asetamme joitakin ehtoja ajatukselle. Nuo ehdot eivät voine olla ehdottomia. Siispä en koskaan voi tietää mitään ehdottomasti. Voin kyllä arvioida ja ajatella ja näin jäsentyä itressieni näkökulmasta paremmin todellisuuteen.

Hurskaasti voin tietysti kuvitella ymmärtäväni tämän tietämättömyyden ja sen perustelut. Toinen puoli asiaa on se, kuinka syvästi ymmärrys tietämättömyydestä on kyennyt läpäisemään koko sisäisen olemukseni. Elämän käytännössä ja sen ristiriidoissa saatan täysin unohtaa sen suhteessa toisiin ihmisiin. Käyttäydyn kuin tiedon vallan anastaja.

Salaisissa ajatuksissani, itsellenikin salaisissa, saatan kaikesta älyllisestä tietoisuudestani huolimatta kuvitella itseni tietäväksi sanan ehdottomassa mielessä. Älyllinen ponnistus ei pelkää riittä, täytyy tapahtua syvempikin mielen muutos. Tietämättömyyden tunnustaminen ja sen sietäminen on syvä inhimillinen prosessi.

Filosofinen tieto

Ovatko sitten edelliset väitteeni tietoa ja misä mielessä? Onko filosofinen perusteiden ja peruskategorioiden pohdinta lainkaan tietoa? Onko kaiken ajattelun yleensä pyrittävä kantamaan tiedon leimaa vai riittääkö vain ajatuksellinen johdattelu, osoittaminen ja hahmottelu?

Ajattelun tehtävä on edistää ihmisen jäsentymistä todellisuuteen. Jäsentymisen on syvä eksistentiaalinen tarve. Siispä filosofisen ajattelun motiiviksi riittää jo pelkkä jäsentymisen edistäminen. Tarkentuva kysyminen merkitsee parempaa jäsentymistä todellisuuteen, vaikkei vastauksia voida koskaan lopullisesti antaa. Ajattelu kysyy jatkuvasti tarkentuen, ja olemisemme ja tekomme vastaavat. Pelkää ajattelu ei vastaa, vaan myös elämän orientaatio ja nimenomaan se.

Filosofisen ajattelun tehtävä on kysymysten tarkentumisen lisäksi aiheuttaa painetta ajattelun kenttiimme ja sitä kautta persoonallisuuteemme. Sen tehtävä on avata ajattelun mahdollisuuksia ja murtaa pysähtynyttä ajattelun kiertoa.

Filosofia prosessuaalisena tieteenä

Akateemisissa piireissä filosofian harjoitukseen suhtaudutaan skolastisesti. Filosofia voidaan kuitenkin tulkita tieteksi, jossa heijastuu se, mihin filosofi on kyennyt ajattelun intensiivisyydellä saavuttamaan suhteen. Klassikot ovat onnistuneet oman persoonallisuutensa läpikäyvästi muokkaamaan suhteensa joihinkin inhimillisen toiminnan alueisiin, esim. juuri tietoon. Intensiivisellä ajattelullaan he aiheuttavat prosesseja myös meissä, kun tutustumme heihin.

Filosofia on virikkeitä, joiden seurauksena käynnistyvät prosessit johtavat uudelleenorientoitumiseen inhimillisesti tärkeillä kysymisen alueilla. Filosofisen ajattelun tehtävänä on aukaista uudenlaista todellisuuden kohtaamista. Tähän se pyrkii muodostamalla ajatusjännitteitä. Ajatusjännitteitä voidaan luoda vain perustuen ajattelun traditioon ja uudistamalla sitä.

Filosofisen ajattelun ei tarvitse olla tietoa ainakaan jonkun ahtaan kriteerin perusteella. Se voi olla kuitenkin omaksunut ajassamme elävän kriittisyyden ihanteen punoessaan ajatuskuvia kokoon.

Filosofia on luonteeltaan spekulatiivista. Se merkitsee juuri sellaista terävöityvää kysymistä ja ajatusten toisiinsa punoutumista, jonka seurauksena avautuu uusi kohtaaminen ja orientaatio. Tällaiseen uuteen asemaan voimme päästä esim. paljastaessamme yhä syvemmin ajattelun tai tajunnan rakenteita. Uuteen tapaan kohdata sisäistä todellisuuttamme ja elämäämme pääsemme analysoimalla uudella tavalla kulttuurimme perusideoita.

Loppuun ammentamaton idea

Platon ei onnistunut pääsemään sen paremmin tiedon kuin muidenkaan ideoiden määrittely-yrityksissään mihinkään lopulliseen tulokseen. Ehkä ideat eivät olekaan koskaan lopullisesti määriteltävissä. Niitä voidaan vain luonnehtia eri puolilta.

Jos onnistuisimme määrittelemään idean, lakkaisi se olemasta elävä kulttuurinen voi-

ma, joka hakee jatkuvasti uusia ilmentymismuotoja. Ideat ovat ilmeisesti vain jollakin tavalla kohdattavissa sisäisessä todellisuudessamme. Ainakin ne elävät jollain tavalla sielä.

Tiedon idea on yksi kulttuurimme keskeisimpiä ideoita. Sen luovaa voimaa ei varmaan vielä pitkään aikaan ammenneta loppuun. On syytä etsiä yhä uusia näkymiä tietoon. Lienee papillista hapatusta se, että uskoo tietämisen luonteen jotenkin lopullisesti selvitetyn. Tulevaisuus tulee paljastamaan yllätyksellisiä alueita, joilla voidaan myös puhua tiedosta, vaikka uusi tieto ei sopisikaan joihinkin tiedon idean rajauksiin.

Tieto viisautena

Platonin aikana tieto oli jotain muuta kuin teknisiä havaintoja. Hänen aikana tieto merkitsi jotain sisäisesti saavutettavaa. Tällaista tiedon käsitystä saatamme vierastaa. Viisauus kuulostaa nykyään monen korvissa lapselliselta. Kynnisyys on voittanut alaa.

On aika uudella tavalla oivaltaa, ettei tieto ole pelkästään informaation keräämistä ja varastoimista, vaan myös sisäisten prosessien lopputulos tai paremminkin välitulokseksi. Yhteiskunnassa tarvitaan käsitystä tiedosta prosessin lopputuloksena. Psykodynaaminen, moraalinen, kulttuurinen, uskonnollinen, filosofinen jne. tieto ei voi olla vain skolastista harrastusta, vaan intensiivisen ajattelun, ehkä myös koettelevien ja joskus järkyttävienkin kokemusten lopputulos. Tietäminen voi olla viisastumista, vaikkei lopullista viisautta kukaan saavutakaan.

Suomen kielen sana tieto, tuntuu viittaavan johonkin, joka on vasta tien päässä. Informaatio on tärkeätä, mutta on myös tärkeätä, että on ihmisiä, jotka jaksavat kulkea erilaisia teitä, prosesseja mahdollisimman pitkälle. Tietäjä on ollut tiellä ja kohdannut jotain.

Mielestäni myös tiedon idean voi kohdata yhä selkeämmin ja se näin tavallaan valaisee mieltämme kirkkaampaan ja kriittisempään tietoisuuteen. Sama koskee myös muita ideoita, esim. totuuden ideaa, joka on läheisessä yhteydessä tiedon ideaan. Ideoita voidaan avata ja laajentaa, jolloin meille näyttäytyvät elämän uudet alueet.

MARKKU MYLLYKANGAS

terveydenhuollon tohtori

RAIMO TUOMAINEN

hallintotieteiden kandidaatti

Kuopio

Tiede tienhaarassa

Kirjoittajat
toimivat Kuopion yliopiston
kansanterveystieteen laitoksella

Tieteelläkin on kahdet kasvot. Yhtäältä on harmonia, kauneus ja totuuden etsintä. Toisaalta kuultaa välinpitämättömyys näistä ideaaleista tai elämän kunnioittamisesta, mihin osa tieteenharjoittajista on alistunut. Puolet maailman tiedemiehistä työskentelee sotaa varten. Tuskin millään muulla sosiaalisen toiminnan alueella on yhtä räikeää kahtiajakaisuutta.

Tieteen ansiot

Tieteen juuret ovat ihmisen uteliaisuudessa. Ihminen on kaivannut selitystä monille elämän mysteereille. Ymmärtäminen kuitenkin ei ole riittänyt, vaan ihminen on ymmärryksensä pohjalta tahtonut myös muuttaa elämisensä ehtoja. Tieteen kehittyminen onkin merkinnyt tiettyä herruutta ihmiselle: ihmisen valta ympäristöönsä nähden on ratkaisevasti lisääntynyt. Tämä on luonut ihmiselle edellytykset nähdä luonto voimana, joka on valloitettava, säänneltävä ja alistettava valvontaan.

Kuolema on syrjäytetty pääasiassa vanhusväestöä koskevaksi ongelmaksi, elinaika on kasvanut, tauteja on hävitetty ja menetetty toimintakyky on voitu palauttaa. Tämä on mahdollistanut elämän määrän kasvun. Ihmisiä on jatkuvasti enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Paitsi suurempaa todennäköisyyttä olla olemassa se merkittävälle osalle ihmiskuntaa on tiennyt myös olemassaolon aineellisen laadun kohentumista.

Tieteellinen edistys on osittain vapauttanut ruumiillisesti uuvuttavasta ja yksitoikkoisesta toiminnasta. Ihmiselle ovat myös kehittyneet tyystin uudenlaiset edellytykset nähdä, kokea ja oppia. Pinnallisesti katsoen tieteen kehitys näyttää olevan yhtä ihmisten hyvinvoinnin kasvun kanssa. Mutta onko sitenkään ihmiselämän tieteellistäminen toivottavaa? Antaako elämänlaadun kannalta suotuisimman näkymän yhteiskunta, joka vuolaimmin on panostanut tieteeseen?

Arvoista puhdistettu tiede

Tieteelläkin on kahdet kasvot. Yhtäältä on harmonia, kauneus ja totuuden etsintä. Toisaalta kuultaa välinpitämättömyys näistä ideaaleista tai elämän kunnioittamisesta, mihin osa tieteenharjoittajista on alistunut. Puolet

maailman tiedemiehistä työskentelee sotaa varten. Tuskin millään muulla sosiaalisen toiminnan alueella on yhtä räikeää kahtiajakoisuutta. Urheilua, runoutta ja musiikkia ei onneksi voi käyttää joukkotuhon välineinä.

Tiede pystyy tuhoamaan. Luonnontieteiden kehityksen eräs merkittävimmistä näytöistä tapahtui toisen maailmansodan loppuvaiheissa: atomipommi tuhosi hetkessä Hiroshiman. Sotilaille ei atomipommin uhka kuitenkaan riittänyt. Tiede tuli avuksi. Ensimmäinen vetypommi pudotettiin vuonna 1956. Nyt jo haaveillaan laser-aseista avaruudessa. Sotateknologiaan liittyy räikeän välinpitämättömän suhtautuminen vastuuseen, seurauksiin ja läpikuultava tekopyhyys. Erik Ahlman on osuvasti todennut, että mikään muu elollinen olento ei pysty sellaiseen julmuuteen, kataluuteen ja alhaisuuteen kuin ihminen. Asettaessaan tieteesä hävityksen palvelukseen ihminen saavuttaa kammottavia tuloksia. Tieteellisen toiminnan lopputulos tai seuraus näyttää valitettavan usein olevan ase.

Taiteilija Erika Rothenberg loi 1982 maalauksen nimeltä PAINA OIKEITA NAPPEJA, kuva kahdesta napista, ylemmän napin vieressä on teksti "Launch" (laukaisu) ja alemman "Lunch" (lounas). Näin pienestä se on tieto- ja tiedeyhteiskunnassa kiinni.

Juutalaisten tuhoamista on pidetty usein Hitlerin omana päähänpistona. Mutta tällä rotuhygieniaprojektilla oli myös joidenkin tiedemiespiirien varaukseton tuki takanaan. Kaksostutkimuksissa ja muissa kokeissa oli mahdollisuus yrittää tehdä ruskeasilmäisistä sinisilmäisiä, kun tutkimustoiminnan eettisistä ulottuvuuksista ei tarvinnut kantaa huolta. Natsien rotuhygieniakokeilut olivat samanlaisen mekanistisen logiikan tulosta, jota usein pidetään modernin tieteen ihanteena: arvoista ja tunteista puhdistettua järjkeyä.

Lyhytnäköinen tiede

Edellä mainitut ääriesimerkit ovat tieteentekijäin tietoista alistumista palvelemaan epämääräisiä tai tuhoisia tavoitteita. Kaukaa haettuja eivät suinkaan ole ihmisen ymmärtämättömydessään, ajattelemattomuudessaan tai lyhytnäköisyydessään aiheuttamat kielteiset ilmiöt, jotka johtuvat lähinnä luonnontieteiden hyödyntämisestä.

Tieteenteossa on voitu suhteettomastikin korostaa sitä arvoa, mikä tutkimuksella on ihmisen hyvinvoinnille ja samalla sulkea silmät haitoilta. Sen ovat varsinkin eläimet saaneet kokea koe-eläinkeskuksissa ja laboratorioissa ympäri maailman. Eläinten kokemus tuska on voitu arvioida lähes merkityksettömäksi, kun on punnittu tutkimuksen ihmiselle tuomia etuja ja sen haittoja. Kun inhimillistä kulttuuria pidetään korkeimpana elämänmuotona tunnetussa maailmankaikkeudessa, on irvokasta, ettei mikään muu eläinlaji käyttäydy muita eläimiä kohtaan niin häikäilemättömästi kuin ihminen. Elämän kunnioittaminen ja kärsimysten minimoiminen eivät suinkaan aina ole olleet tieteellisten menetelmien valinnan keskeisin perusta.

Tshernobylin ydinonnettomuuden olisi luullut vaimentaneen viimeisetkin atomivoiman käytön asianajajat. Onnettomuus osoitti kouriintuntuvasti, että tiedemiehet eivät hallitse atomivoimaa. Jos jokin menee vikaan, voidaan vain levitellä käsiä ja toivoa, että kaikkein pahin ei tapahtuisi. Pahinta ei ole tapahtunut. Mutta on syytä muistaa, että jos jollakin ilmiöllä on pienikin todennäköisyys tapahtua, se riittävän ajan kuluttua tapahtuu.

Tiedettä on huudettu avuksi mitä moninaisimpia ongelmia ratkomaan. Mutta lopputulos on usein ollut varsin paradoksaalinen. Kun jokin ongelma on tieteellisesti ratkaistu, on samalla synnytetty monia entistä suurempia ongelmia, joihin tiede ei ole pystynyt vastaamaan. Teollistuminen, suurkaupungistuminen ja tehomaatalous, kaikki suureksi osaksi tieteen tulosta, ovat aikaansaaneet luonnon tasapainon järkkymisen. Ekokatastrofin uhka väijyy jo lähellä: happosaateet, aavikoituminen, vesien saastuminen, ilmakehän otsonikerroksen tuhoutuminen, radioaktiivisen säteilyn lisääntyminen. Ensi kertaa historiassa jotkin hölmöt voivat turmella koko biosfääriin. Maapalloa, luonnon suurta taideteosta, ollaan tätä menoa muuttamassa synteettiseksi muistomerkiksi. Keinotekoinen maailma on eloton, ja tiede, joka lähtee keinotekoisena maailman valmistamisen tielle, päätyy kuoleman tuottajaksi.

Ihminen näyttää siis tuhoavan ympäristönsä; erityisesti muut lajit kuolevat sukupuuttoon toinen toisensa jälkeen. Sodissa pommitetut rauniot, kerrostalojen suunnitelmallinen steriiliys ja suihkukoneiden aiheuttaman melun turmiollisuus jollekin asuina-

luelle ovat esimerkkejä, kuinka luonnollinen elinympäristö on korvattu keinotekoisella välittämättä koituvista seurauksista. Jos teknologian voimat päästetään ohjaamatta ja valvomatta kulkemaan omia teitänsä, synnytetään kulttuuri, joka perimmältään on ahdistava, rajoittava ja elämän vastainen. Tämä kaikki tapahtuu keskellä tieteen ja tiedon lupauksia keksinnöistä, rikkaudesta ja vapaudesta. Välineet ottavat johdon niiden käytömahdollisuuksien perusteella, mitä välineisiin sisältyy.

Geneettistäkin vallan käyttöä

Geenimanipulaatiosta on tullut tieteen uusin aluevaltaus. Atomin halkaisu on jo synnyttänyt todellisen uhkan olemassaololle ja solun manipulointi on yhtä epäilyttävää. Sitä on markkinoitu aluksi suurelle yleisölle geneettisten sairauksien parantamisena, mutta nyt on jo suunnitelmia ”parannella” ihmisen piirteitä yleensä.

Ennusteesta käy: mikä voidaan tehdä, se tehdään. Tällainen periaate merkitsee humanistisen perinteen kehittämien arvojen jäämistä taka-alalle. Kun periaatteeksi hyväksytään, että jotakin on tehtävä, jos se on teknisesti mahdollista, teknologisesta kehityksestä tulee etiikan perusta. Teknologiaan perustuvassa yhteiskunnassa kaikki tekniikka otetaan yleensä käyttöön niin pian kuin se on mahdollista, erittelemättä etukäteen sen hyviä ja huonoja puolia. Tiede ja teknologia voivat olla ihmisen suuria hyväntekijöitä, mutta ne ovat sieluttomia välikappaleita, jotka ohjaamattomina vyöryvät eteenpäin omalla voimallaan. Mikäli tieteestä ja teknologiasta ei haluta sielutonta hirviötä, sen kontrollointi vaatii ihmisiltä paljon. Tiede ja teknologia vaativat uutta yksilöllistä vastuuta arvoista, muuten ne sanelevat kaikki arvot.

Tiede on sortumassa uskomattomaan valanhimoon, jonka kohteina ovat nyt perintöaines ja ihmisen olemus. ”Onko meillä oikeutta hyökätä miljoonien vuosien evoluutiokehityksessä syntyneitä viisautta vastaan ainoastaan pienen, nälkäisen ihmelapsijoukon uteliaisuuden ja kunnianhimon takia? amerikkalainen biokemisti Chargaff kysyy. Hän jatkaa: ”Mitä tiede haluaa, tehdä koiranko? Kun ensimmäinen keinotekoinen koirapuree viimeistä molekyylioppipoikaa takapuoleen, voidaan tieteen voitoksi lukea tuo pureminen.”

Tiede yhteiskunnassa

Nykyisen kaltainen tiede on hyvin riippuvaisista yleisön tuesta. Harva pystyy tekemään tutkimusta ilman ulkopuolista rahoitusta. Tämä on johtanut tutkimuksen vapauden menettämiseen. Mitä vähemmän ihmiset ovat valmiita sijoittamaan tieteeseen, sitä hurjempia lupauksia annetaan — tiede uhoaa. Ohjuskuja vastaan rakennetaan aukoton suojakilpi, elinvuodet kaksinkertaistuvat, kaikki sairaudet parannetaan, syöpä hoidetaan ja ehkäpä kuolemakin on väistettävissä. Mutta tieteelläkin on rajansa — onneksi.

Kukoistaakseen tiede joutuu antamaan lupauksia. Yhteiskunnassa on voimistunut tieteen sovellettavuuden vaatimus. Jos tieteenharjoittaja paneutuu laajoihin kokonaisuuksiin, joiden täydellinen hallinta soveltamis mielessä on ehkä mahdotonta, hänen toimintaansa voidaan pitää turhana. Tämä on johtanut tieteilijöiden entistä korostetumpaan erikoistumiseen, samalla heidän kykynsä kommunikoida maallikoiden kanssa on rapistunut.

Enää ei ole varsinaisia tiedemiehiä, suuria ajattelijointa, on vain ekspertejä, kapean erikoisalan spesialisteja. Tai kuten Chargaff asian ilmaisee: ”professionelle Experten — wissen alles über nichts; professionelle Laien — wissen nichts über alles”. Sellaiset tutkijat, jotka haluavat tarkastella elämää kokonaisuutena, ovat kuolemassa sukupuuttoon. Tieteiden pirstoutuessa tutkimustyön perimmäiset tavoitteet ja mielekkäisyys ovat hämärtyneissä.

Tieteiden piirissä ei kyllin pohdita tutkimuksen etiikkaa ja arvoja. Tutkimusta ohjaavat pääasiassa käytössä olevat tekniset välineet: minkä ne mahdollistavat, sitä tutkitaan, olipa se sitten mielekkäintä tai ei.

Tähän asti tiedemiehet ovat saaneet ahertaa suhteellisen vapaasti. Totuudenetsintä lieenee keskeisimmin tieteilijöille kuuluva tehtäväkenttä, jota yhteiskunnan ei tulisi rajoittaa. Totuus kumoutuu ja sen tuleekin kumoutua siitä huolimatta, että yhteiskunnan kannalta se joskus voi tehdä kipeää. Ei ole olemassa niin pyhää aluetta, jota ei voitaisi tieteellisesti tutkia — vaikka tutkimus ja sen tulokset loukkaisivatkin keskeisiksi koettuja etuja ja arvoja. Tieteen on turha kuitenkin pöyhkeillä tuloksillaan, sillä lopullisia totuuksia sekään ei pysty tarjoamaan. Tiede tu-

hoaa myyttejä, jotka joskus ovat sen omia luomuksia.

Suurempaa yhteiskunnallista mielenkiintoa tulisi viritä sen suhteen, millä keinoin tutkija tuloksiinsa päätyy. Ajatus, tutkijan luova villeys, olisi tutkimusvälineenä saatava taas arvoonsa. Tämä on vastakkaista ”markkinatieteelle”, joka esittää lupauksiaan, käy kaupan ja täyttää lupauksensa hieman esittämäänsä myöhemmin. Yhteiskunta kyllä kaipaa markkinatiedettä, joka ennustettavuudessaan on oivallinen: kysy nyt ja vastaus tulee niin ja niin monella miljoonalla markalla.

Ne, jotka ajattelevat, että tiede on eettisesti neutraali, sekoittavat tieteen löydökset, jotka ovat neutraaleja, tieteelliseen toimintaan, joka ei ole. Tieteellistä tutkimusta voidaan käyttää sekä hyvään että pahaan. Antikolonesteraasikemikaaleja kehitettiin maailmansotien välillä hermokaasuaseeksi. Näistä kemikaaleista tuli myöhemmin myös elegantti tutkimusväline proteiinibiokemiaan. Kasvitieteellinen tutkimus siitä, miten puut pudottavat lehtensä syksyisin, johti sotilaskäyttöön otetun tuhoisan Agent Orangen kehittämiseen. Lyhyellä aikavälillä tieteen tulokset ja tietotaito voidaan pitää salassa, tai soveltaa niitä tiukassa kontrollissa, mutta ennen pitkää ne paljastetaan tai kehitetään muualla.

Juuri sovelluksissa on kriittinen ydin: tieto atomin halkaisumahdollisuuksista ei ole tyhmyyttä, mutta sen tiedon nykyisen kaltainen soveltamisvimma on. Tilaukset sovelluksista tulevat tieteilijöille usein tieteen ulkopuolelta — sellainen tiede, millainen yhteiskunta.

Toivo on tieteessä

Tieteen keinoin ihmiskunta on saattanut itsensä mitä ongelmallisimpaan asemaan. Ihmiskunnan olemassaolo on jo uhattu. Kuitenkin on mahdollista, että tiede pelastaa ihmiskunnan sen luonnolliselta tuholta; ruton

tai immuunikadon kaltaiset katastrofit voitaneen voittaa inhimillisen tiedon systemaattisella kasaamisella. Ekologisen tiedon lisääntyminen voi johtaa luonnon kantokyvyn ja ihmisen toiminnan väliseen sopusointuun. Sosiaalitieteelliseen tietouteen tukeutuen yhteiskunnan suunnittelua voidaan kehittää ihmisen sietokykyä vastaavaksi. Kyse on ihmisten valinnoista, niistä arvoista, joiden pohjalta valinnat tehdään ja siitä tietämyksestä, mikä arvojen omaksumisen taustalla on.

Arvoton tiede ei ole vain arvotonta vaan väärää. Tieteen työntövoiman, sen perusarvojen tulisi olla yksiselitteisiä. Niihin tulisi kuulua keskeisimpinä elämän kunnioittamisen kaikissa olomuodoissaan sekä ihmisten ja eläinten kärsimysten minimoimisen. Erikoistumisen haittoja olisi myös määrätietoisesti ehkäistävä korostamalla mikroskooppisen tutkimuksen sijasta makroskooppista.

Olemme tulleet tienhaaraan: toinen tie johtaa mekanistiseen maailmaan — ja todennäköisesti ydinsotaan tai luonnon kestokyvyn romahtamiseen. Toinen tie vie humanismin ja toivon renessanssiin. Humanistisuuteen kilvoitteleva yhteiskunta saa myös kaltaisensa tieteen; tieteen, jossa on toivoa.

KIRJALLISUUTTA

- Ahlman, E. Ihmisen probleemi. WSOY, Helsinki 1953.
Bronowski J. Science and human values. Harper & Row, New York 1965.
Chargaff E. Heraclitean fire. Sketches from a life before nature. The Rockefeller University Press, New York 1978.
Chargaff E. Unbegreifliches Geheimnis. Wissenschaft als Kampf für und gegen die Natur. Klett-Cotta, Hamburg 1980.
Ellul J. The Technological Society. Vintage, New York 1964.
Galston AW. Science and social responsibility: A case history. Annals of the New York Academy of Science, 1972:196:223—225.
Lowrande WW. Modern science and human values. Oxford University Press, New York 1985.
Reich CA. Uuteen maailmaan. Oy Länsi-Suomen Kirjapaino, Rauma 1972.
Vonnegut K. Cat's Cradle. Holt, Rinehart & Winston, New York 1963.

MATTI LUOMA

Kulttuurifilosofian dosentti
Tampere

Jumalan kahdet kasvot: tiede ja uskonto

Artikkeli perustuu
Kriittisessä korkeakoulussa 28.1.87
pidettyyn esitelmään.

Jumalalla on siten kahdet kasvot — tiede ja uskonto. Tämä on nykyihmisen pirstomielisyyttä. ”Ihminen ei voi palvella kahta herraa.” Ja kuitenkin tämän päivän ”valistunut” ihminen yrittää juuri tätä taikatemppua. Olisiko mahdollista voittaa omakseen sekä tämän- että tuonpuoleinen? ”Kaikki tämä ja taivas myös.”

Ihminen on pohjattoman ristiriitainen olen- to. Hän on harvoin sitä, miltä päälle näyt- tää. Hän pystyy harvoin toteuttamaan sitä, mihin sisimmässään pyrkii. Ja harvoin hän kumartaa sitä Jumalaa, johon kuitenkin sa- lassa tuntee voimakkainta vetoa.

Tämän päivän länsimainen ihminen on us- konnon suhteen mitä ristiriitaisimmassa ase- massa. ”Tiede on kumonnut uskonnon.” Tä- tä jylhää lausumaa hän on kuullut niin kau- an, että hän on vähitellen alkanut uskoa sii- hen, toiseen jumalaansa, tieteen ja tekniikan hänelle valmistaman nousevan elintason, kutkuttavan aistimielihyvän ja lupaavan ura- putken epäjumalaan. Eikä hän kuitenkaan ole tyytyväinen mihinkään, minkä kohtaa ja mitä saa aikaan. Hänen sisimmässään on suuri tyhjyys ja kaipuu kuollutta Jumalaa kohtaan.

Jumala on kuollut

”Jumala on kuollut”, Friedrich Nietzsche ju- listi vuonna 1882 ja sai lukemattomat ihmi- set julistamaan samaa ja uskotelemaan lau- setta viisaaksi, vaikka protestanttisen kylä- papin poika oli pannut sen kirjansa Iloinen tiede kylähullun suuhun. Lisäksi hän selvästi viittaa siihen, että on kysymys jumalasta, jonka ihmiset surmasivat mielessään, kun halusivat päästä eroon ikävästä muistuttajas- ta ja vaativasta esikuvasta.

Jumala on kuollut — synnytti myös koko- naisen teologisen oppisuunnan ja sai suoma- laisenkin filosofin, akateemikko von Wri- ghtin, uskomaan tähän maagiseen lauseeseen. Olisi hauska tietää, missä tuo jumala viimek- si nähtiin elossa ja mihin tautiin hän kuoli, kun mikään sanomalehti ei ilmeisesti aika- naan kertonut tätä uutista julkisuudelle. Van- hat kreikkalaisetkin uskoivat jumaliensa kuolemattomuuteen, vaikka he muuten eivät pitäneet näitä moraaliltaan ihmistä kum- mempina.

”Jos Jumala on kuollut, kaikki on sallittua”, on toinen akateemikkomme toistama kuuluisa lause, lähteenä nyt Dostojevski ja Karamazovin veljekset. Mihin ihminen silloin enää uskoo, jos hän uskoo jumalan kuolemaan ja on samalla huolissaan siitä, että nyt kaikki menee päin mäntyä. Vai uskooko hän milloin mihinkin, kun hän samassa yhteydessä panee vanhatestamentillisen Mooseksen kirjan syyksi sen, että tiede ja tekniikka ovat riistäytymässä ihmisen käsistä ydinaseineen ja saasteineen ja kun hän vähätellen kristinuskoa viittaa suurempaa viisautta löytyvän Intiasta ja Kiinasta.

Älköön tämä kaikki olko epäluottamuslause muuten viisaalle akateemikollemme, pikemminkin oire siitä, miten ”sijoiltaan aika mennyt on”. Se on esimerkki siitä, miten viisaimmatkin ajan merkkien tarkkailijat päätyvät perimmäisten kysymysten edessä välillä täysin metsään. Emeritus-professori K.V. Laurikaisen tällä kohtaa julki tuoma varoitus on paikallaan: ”... nyt minulle lopulta selvisi se hirvittävä vastuu, jonka filosofimme ottavat ohjatessaan maamme sivistyneistöä ja sen välityksellä tätä kansaa kohti ateismia” (Helsingin Sanomat 31.12.1986).

Lainaan vielä Laurikaista ja olen asiasta samaa mieltä: ”Pelottavaa on se, että ateistiselle filosofialle ei Suomessa ole riittävää vastapainoa!” Näin todella on. Eino Kailan ylivoimainen hahmo kummittelee edelleen lähes kaiken yliopistofilosofiamme takana ja hän — arkkikiispa Erkki Kailan poika — oli filosofiassaan ateisti ja vei mukanaan ”paljon tyhmiä ja sekavia päitä” ainakin tältä osin. ”Tiede ei edellytä kristinuskosta luopumista, eikä uskonto ole kuolemassa”, Laurikainen sanoo ja on siinäkin aivan oikeassa vastoin pinnallisen sekavaa ajan henkeä.

Miten kaaos syntyi?

Miten on sitten mahdollista ja selitettävissä, että länsimainen kulttuuri nykyisellään ajautui tällaiseen ristiriitaan, kun se lähtökohdissaan kuitenkin vahvasti nojasi kristinuskoon ja runsaan vuosituhannen oli mitä puhtaaimmin kristillinen kulttuuri? Tämä kysymys vaatii välttämättä avaran historiallisen perspektiivin, mihin ajan ilmiöitä pohdittaessa ei yleensä ole malttia. Kaiken kun pitää olla uutta ja tuoretta, modernia ja vielä post-modernia, eikä sattumalta myös post-ideologis-

ta, post-metafyysistä, post-postia, höpön-löpöä.

Kaaoksen *välittömät* loogiset ja historialliset juuret ovat löydettävissä parin kolmen vuosisadan takaa, nimenomaan kristinuskon, kirkon ja papiston vastaisuuteen tunnustautuvassa valistusfilosofiassa. Sen sivujuonteina ja rinnakkaisilmiöinä olivat kehittyvä kapitalistinen talousjärjestelmä, sekulaari kansallisvaltio, uudet tekniset keksinnöt, tiedealojen itsenäistyminen toinen toisensa jälkeen ja niiden nopea kehittyminen, industrialismin synty, liberalismi, kolonialismi, sosialismi jne.

Oireellista on, että valistuksen keskeisiä sotahuutoja olivat toisaalta ”pakanallinen antiikki” ja toisaalta ”vapauden tiede” (Peter Gay ja ”The Enlightenment I-II”, 1966 ja 1969). Ihanteeksi valitaan kirkoista ja klerikaaleista vapaa aisti-iloinen hellenismi. Uusi luonnontiede koetaan nimenomaan vapauden välineeksi, maallisen paratiisin rakentamiseksi, edistyslopulliseksi toteuttamiseksi ihmisten kaikinpuoliseksi onneksi ja menestykseksi. Näin oli vielä tämän vuosisadan alussa, edistyshurmion huippukohdassa.

Me tämän päivän ihmiset tiedämme, mitä seurasi, ja näemme yhä selvemmin kausaliteetin — toisaalla tieteellis-tekninen hybris, toisaalla ydinaseet, luonnon saasteet, väkivalta jne.

Vanhat kreikkalaiset olivat paljossa aistillisesti meitä luonnollisempia ja tiedolliselta valistukseltaankin meille varsin tasaveroisia. Mutta heidän *rationalisuutensa* oli pitkälle älyllisen leikinomaista ja teoreettista. Heidän eettinen viisautensa pidatti heitä valjastamasta tietoa tekniseen luonnon hallitsemiseen ja riistämiseen. Silti se ei estänyt heitä pitämästä orjia ja naisia lähes orjan asemassa eikä suistumasta keskinäisiin kiistoihin ja lopulta tuhoisiin sisällissotiin.

Yhtä vähän kuin vanhat kreikkalaiset ovat ”syllisiä” (syy = causa) nykypäivän kulttuuriseen kaaokseen, yhtä vähän sitä ovat vanhat juutalaiset, jotka edustavat kristillisten länsimaitten toista alkujuurta, *irrationalistista*, jos yhtä ainoata käsitettä halutaan. Ihminen luotiin Raamatun mukaan Jumalan ”omaksi kuvaksi” sekä asetettiin Eedeniin, paratiisiin ”vallitsemaan” kaikkea muuta luontoa ja tekemään se itselleen ”alamaiseksi”.

Mutta tämä oli vain eräs kohta vanhates-

tamentillista maailmanselitystä. Siihen kuului myös ihmisen asettaminen tiettyjen ehdottomien Luojaansa lakien alaisuuteen, korkeimpana niistä Vanhan Testamentin rakkauten käsky. Kallisarvoisen vapauden lahjaan saanut ihminen tietysti lankesi — aina uudelleen — ja sai tästä rangaistuksen, lukemattomat rangaistuksensa. Näin tapahtui koko ihmiskunnalle ja eritoten myös Jumalan ”valitulle kansalle” juutalaisille itselleen.

Valistus vedenjakajana

Palestiinan karuissa maisemissa syntynyt ja nopeasti yli koko Rooman keisarikunnan levinnyt uusi kristinusko nousi viralliseksi valtionuskonnoksi ja länsimaisen kulttuurin perustaksi nojaten lähinnä näihin kahteen taustavoimaansa, toisaalta hellenismiin ja toisaalta juutalaisuuteen. Tämä sen kaksinainen perintö synnytti viime kädessä sen sisäisen dynamiikan ja ne monet jännitteet, jotka leimaavat koko länsimaisen historian kahta vuosituhatta.

Alkutaipaleellaan tämä nuori kulttuuri oli kuitenkin varsin harmonisesti yhtenäinen ja nimenomaan uskontokeskeinen kristillinen kulttuuri. Sen *juutalaiset ainekset* olivat jo olleet pitkälle hellenistyneet kristillisen teologian syntyessä ja sen *hellenismi* — Kreikan ja Rooman paras perintö — välittyi uusille sukupolville vahvasti kristillisesti sävytetysässä muodossa. Kilpailevat muut antiikin ns. pakanauskonnot väistyivät kristinuskon tieltä syrjään. Eri tahoilta roomalaisiin provinssihin tunkeutuneet germaaniset ja muut ns. pakanakansat omaksuivat uuden kristinuskon. Ja molemmissa tapauksissa oli kysymys olenaisesti aidosta henkisestä ylivoimasta.

Kristillinen roomalainen keisarikunta, joka vähitellen muutti muotoaan ja jakautui maantieteellisesti ja valtiollisesti, Kaarle Suuren valtakauden edustaessa tämän synteessin korkeinta kukoistusta, alkoi kuitenkin muuttua myös sisäisesti ja etäännyttyä alkukristillisistä tunnuksistaan ja painotuksistaan. Lujasti organisoitunut Rooman kirkko piispoi-neen ja paaveineen lähti kohtalokkaalle tielle tavoittelemaan ”omaa hyvänsä” myös maallisesta vallasta ja muusta ajallisesti makeasta. Valtion ja kirkon, piispojen ja kuninkaiden harmonia muuttui yhä vähemmän harmoniseksi sisäisesti ja ulkonaisesti. Rakkauden sijaan nousivat etualalle viha, kateus, ahneus ja muut ns. kuolemansynnit — yksi-

tyisesti ja julkisesti.

Filosofia ja tieteet kukoistivat kautta keskiajan, joskin pitkälle toisensuuntaisina kuin aikaisemmin antiikissa ja myöhemmin maallistuneella uudella ajalla. Keskiäika oli kaikkea muuta kuin ”pimeä” — paitsi myöhemmän valistusajan historioitsijoiden mielestä, joiden leimasta tässä pimeydessä yksin on kysymys. Renesanssin, reformaation ja muun asteittain kristinuskaisuudesta vieraantuneen kehityksen jatkeena valistus merkitsi ennen muuta tietoista ja avointa *kapinaa* kaikkea kirkon ja papiston, uskonnon ja teologian ylivaltaa vastaan. Pimeys on päättynyt, eläköön valkeus! ”*Écrasez l'infâme*”, kirjoitti Voltaire.

Valistus kohotti jumalakseen nimenomaan järjen, tai Järjen isolla alkukirjaimella ja symbolisesti vielä tunnetussa melodraamassa, jossa Pariisin Notre Dame-kirkon aukiolla vallankumoushuomaisen kansan riemuitessa Järki vihittiin jumalaksi elävän ihmisen, nuoren naisen hahmossa. Tosiasiassa järki oli silloin jo kaukana, nimittäin terve maallikkojärki sekä vanha kreikkalainen viisus. Järki liittyneenä hillittömän rahvaan mielivaltaan giljotiineineen ennakoi sitä järjen riemuvaltaa, mistä meidän 20. vuosisatamme voi esittää vielä paljon tehokkaampia esimerkkejä totalitaaristen valtioiden tuhovälineinä.

Järki, tieto ja tiede

Kun järki yksin kelpasi ylimmäksi kaiken ratkaisijaksi, katosi taju siitä, mitä ihmisen rationaalisuudella koko laajuudessaan voidaan tarkoittaa. Barokkiin vielä kuulunut Pascal tajusi sen tärkeän eron, minkä hän ilmaisi sanoin: ”*Le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît pas*” — sydämellä on syynsä joita järki ei tajua. Kristinusko oli ja on alkuperältään nimenomaan sydämen, rakkauden — *agape* — uskontoa ja ethosta. Valistus nosti yksipuolisesti valtaan järjen — Rousseau ei muodostanut tässä mitään poikkeusta.

Rationaalinen antiikin Kreikka osasi tehdä eron järkeen itseisarvona eli viisauteen ja välineelliseen järkeen. Tämä erottelu tajuttiin myös kautta keskiajan filosofian ja teologian (selvennyksestä voin kiittää teoltri Reijo Työrinon 28.1. Tuomiokirkon kryptassa). Käytännölliseen aineellisen maailman tutkimiseen ja hallintaan tähtäävät uuden

ajan filosofia ja tiede eivät enää olleet kiinnostuneet tästä erosta ja keskittyivät perin yksipuolisesti välineellisen älyn kehittämiseen teoreettisesti ja kokeellisesti. Francis Bacon, Galileo Galilei, Isaac Newton — olivat tämän uskonnon profeetat kolleegoinaan Adam Smith, Jeremy Bentham, Karl Marx.

Valistuksen ja muun uuden ajan faustisen ihmisen suurin erehdys oli *sotkea keskenään arvot ja välineet ja nostaa välineet itseisarvoiksi*. Tärkeätä oli enää vain se, mikä oli — järkevää, hyödyllistä, tehokasta, edistyksestä, uutta ja aina vain uutta, yhdentekevää palveliko se muuta kuin tätä välinejärkevyyttä. Muistan hyvin harvoilta Eino Kailan luennoiltani, miten hän ehtimiseen toisti, että tärkeätä ei ole kysyä miksi, vaan miten. Olen iloinen siitä, että Erik Ahlman teoksissaan erittäin selvästi tähdentää, että maailma on Arvojen ja välineiden maailma, kuten jo tämän hänen varhaisteoksensa nimi vuodelta 1920 kuuluu.

”Kulttuuritilanne Suomessa tänään” on siis se, mikä se on muuallakin ylistetyn edistyksellisen länsimaisen sivilisatiomme piirissä. Sitä hallitsevat aineellisen elintason, suurten päättäjäkollektiivien ja välinerationaalisuuden epäjumalat, tieteen ja tekniikan riemukulun synnyttämät nykyihmisen epäjumalat. Mutta koska olen näistä kolmesta — *mammonismi, kollektivismi ja rationalismi* — kirjoittanut tässä lehdessä aikaisemmin (Katsaus 4/1986), en toista siinä sanomaani enää näillä riveillä.

Jumalalla on siten kahdet kasvot — tiede ja uskonto. Tämä on nykyihmisen pirstomieelisyyttä. ”Ihminen ei voi palvella kahta heraa.” Ja kuitenkin tämän päivän ”valistunut” ihminen yrittää juuri tätä taikatemppeä. Oliko mahdollista voittaa omakseen sekä tämän- että tuonpuoleinen? ”Kaikki tämä ja taivas myös?”

Ensisijaisesti tavoitellaan maallista hyvää, mutta varmuuden vuoksi kuulutaan kristilliseen kirkkoon ja käydään sen temppeleissä ehkä kerran vuodessa. Veromarkat kirkolle ovat taivaallisen autuuden takeena. Jeesus nasarealainen vihasi vain yhtä ihmistyyppiä, tekopyhiä kahdella tuolilla istuvia. Hän ajoi heidät ruoskalla ulos.

Synteessin ainekset

Kaiken tämän pirstomieelisyyden ja muun kaaoksen keskellä meiltä ei suinkaan puutu vii-

sautta eikä selviä viitteitä siitä, missä ”pimeyden ydin” piilee ja miten siitä voi pelastua. Länsimaisen kulttuurin tragedia on sen *alkuperäisen dynaamisen jännitteen avoin repeämä*, sen hellenistis-valistuksellisten ja juutalais-kristillisten aineiden erilleen sinkoutuminen muka jyrkkinä toistensa vastakohtina. Tuhatvuotinen yhteys purkautui asteittain ja selvästi myöhäiskeskiajalta valistukseen, jonka jälkeiset pari vuosisataa ovat olleet lähinnä helvetillistä pieleenmenoa.

Tiede ”ei edellytä kristinuskosta luopumista, eikä uskonto ole kuolemassa.” Tieteen oma historia kertoo, miten sen omat suuret edustajat, kuten luonnontieteilijät Kepler, Newton, Einstein olivat kaikkea muuta kuin ateisteja sisimmässään. Ulkonaisesti vuosisatoja mahtiasemassa olleen kirkkokristinuskon väistyminen sivuun ei merkinnyt uskonnon häpymistä, vaan osittain jopa päinvastaista. Kun ulkonaisesti menetettiin mahtia ja julkisuutta, voitettiin sisäisesti syvyyttä ja rehellisyyttä. Neuvostoliitto, ainoa suurvalta, joka virallisesti lupasi hävittää kaiken kristinuskon laajasta valtakunnastaan, joutuu kohta juhlimaan ortodoksisen uskon 1000-vuotisjuhlaa ja ilmeisesti ateistisen kommunistipuolueen korkein johto on mukana kunnioittamassa tätä tapahtumaa.

Kristillisten kirkkojen, papiston ja teologian monet harhat ja sortumiset samaan mammonismiin, kollektivismin ja välinerationaalisuuden epäjumaliin kuin sekulaari valistus, johtivat länsimailla moniin uskonnollisiin liikkeisiin, joista osa oli jyrkästi kirkkoille vihamielisiä, osa yksinkertaisesti niiden ulkopuolista ns. uususkontoisuutta. Idän suuret hinduismi, buddhalaisuus ja taoismi yogineen ja meditaatioineen alkoivat vaelluksen läntisen sekularismin tuottamaan henkiseen tyhjiöön. Kristillinen lähetystyö kohtasi juuri Kauko-idässä ja myös islamin valtapiirissä vahvan vastustuksen. Nyt ollaan molemminpuolisen ja toivon mukaan rauhanomaisen lähetystyön edessä.

Tulevaisuuden synteessin aineksista puhuttaessa on erotettava koko ihmiskuntaa koskeva, Eurooppaa koskeva ja vielä erikseen Suomeen rajoittuvat näköalat. Maailmanlaajuisesti on täysin mahdotonta, että mikään valtauskonto — kommunismi mukaan luettuna — voisi enää yksipuolisesti ja väkivalloin ”käännättää” koko ihmiskuntaa yhden ”ainoan oikean” ideologian piiriin, niin toivottavaa kuin kansojen keskeinen lähentyminen,

veljeys ja solidaarisuus ovatkin. Eri tavoin uskovien ja ajattelevien on yksinkertaisesti opittava sekä kunnioittamaan toisiaan että tasa-vertaisesti ja avoimesti keskustelemaan toistensa kanssa.

Euroopassa tällaiseen kohtaamiseen, kuuntelemiseen ja vuoropuheluun on tietysti paremmat yhteydet historiallisesti yhteisten juurien ja kohtaloiden ansiosta. Täällä erottavat seikat eivät enää liity ideologiselle tasolle kuin hyvin ohuesti, taloudelliset ja poliittiset kilpailuasemat hallitsevat etualaa. Meillä Suomessa tilanne on samoin suhteellisen toiveikas, kunhan uskallus ja halu avoimeen toisin ajattelevien ja uskovien kohtaamiseen ylittää tietyn sosiaalipsykologisen kynnyksen. Meillä kirkko ei myöskään enää ole ”porvarien kirkko” eikä työväenliike ole enää vuosikymmeniin vannoutunut ateistisiin tunnuksiin.

Paeta vai eheytyä?

Ihminen tarvitsee yhtä hyvin aistimielihyväisten tarpeittensa tyydytystä kuin vastauksia syvällisiin perimmäisiin kysymyksiin. Korkeatasoiset tiede ja tekniikka pystyvät jo tällä hetkellä pitkälle tyydyttämään lähes kaikkien kansojen kaikki perustarpeet. Kunhan vain pystyttäisiin voittamaan tietyt edellä kuvailtuun mammonismiin, kollektivismiin ja välineraationaalisuuteen — lyhyesti ihmisen raadollisuuteen — perustuvat esteet. Mutta näitä ei voiteta v a i n tieteeseen ja tekniikkaan panostaen, vain kansainvälistä kilpailukykyä lisäten.

Ihminen on pohjimmiltaan myös ikuisuuteen tähtäävä, olemuksensa arvoitusta ainakin ajoittain ahdistuneena kyselevä ja täten uskonnollinen olento. Perinnäinen kristinusko tarjoaa riittävän ajattelun ja sydämen tarpeet tyydyttävän viisauden ja toivon myös tähän liittyvien tarpeiden tyydyttämiseen. Mutta sen alkuperäinen sanoma on otettava vakavasti. Eikä vain ulkoläksynä ja haalistuneina klisheinä, vaan myös käytännön rakkautellisen elämän toteutuksena. Haluakin tähän on runsaasti, voimia ja uskallusta vain puuttuu.

Ja mihin voimat häviävät? Nautinnonmetstäykseen, elintasokaruselliin, uraputkeen, sanalla sanoen pakenemiseen. Ja mitä paetaan? Hiljenemistä, pysähtymistä, mietiskelyä, eheytymistä. Ja mitä pelätään? Sitä etteivät tyhjyys ja epätoivo vain paljastuisi.

PEKKA ELO

Ylitarkastaja
Helsinki

Mistä elämänkatsomustiedossa on kysymys?

Kirjoittaja toimii
kouluhallituksessa
elämänkatsomustiedon
ylitarkastajana

Koulujen elämänkatsomustiedon opetus on pitkän kehityksen tulos, jossa kuvastuu toisaalta katsomuksellinen avartuminen, toisaalta pyrkimys tarkemmin suunnattuun katsomuskasvatukseen kouluissa. Elämänkatsomustieto on peruskoulun ja lukion oppiaine, jota opetetaan uskontotuntiin kuulumatommille oppilaille.

Uskonnonvapaus tuli Suomeen kohtalaisen myöhään. Vuoden 1922 loppuun suomalaisen oli kuuluttava johonkin uskonnolliseen järjestöön. Silloin uusi uskonnonvapauslaki loi uuden kansalaistyyppin: suomalaiset jotka olivat uskonnollisiin järjestöihin sitoutumattomia. Heille koulussa uskonnon sijasta opetetun oppiaineen ideaa kuvaa hyvin op-

piaineen nimen kehitys: aluksi uskonnon historia, sitten uskontojen historia ja nyt viimein elämäntutkimustieteen historia. Siis ensin vain yksi uskonto, sitten useampia ja nyt koko erilaisten katsomusten kirjo. Näin opetus on irtautunut uskonnollisesta viitekehityksestä sitoutumatta uudelleen mihinkään tiettyyn katsomustyyppiin. Toisaalta kun oppiaineen pyrkimyksenä on tukea hyvän ihmisen kasvua, niin joihinkin arvoihin opetuksen tulee sitoutua. Jollain tavalla nuo arvot tulee pystyä myös perustelemaan.

Ihmisyys on arvo

Elämäntutkimustieto ei voi perustaa eettisyyttään minkään tietyn katsomuksen oppiin. Myöskään mikään maallinen tai ylimaallinen auktoriteetti ei ole mahdollinen hyvyyden mittari. Jäljelle jää vain ihminen itse: hänen oman ymmärryksensä kasvun tukeminen näkemään ihmisyyden ja sen vastavuoroisuuden periaatteen. Vaatiessani itseleni ihmisoikeuksia hyväksynnä samoilla perusteilla oikeudet koskemaan myös muita. Opetus sitoutuu siis ihmisoikeusetiikkaan. Koulun elämäntutkimustiedon opetus ei ohjaa liittämään sitä mihinkään tiettyyn katsomukseen. Näin katsomuksia voidaan esitellä sitoutumattomasti ja monipuolisesti ja antaa kotikasvatukselle sille kuuluva oikeus ohjata lapsen ajattelun kehitystä. Tämä oppiaineen eettinen perusta sekä pohtiva asioiden käsittelytapa ovat syynä siihen, että opettajankoulutuksessa on filosofiset opinnot nähty oppiaineelle läheisimmiksi.

Sisällöistä

Opetusaiheet liittyvät aluksi oppilaan lähipiiriin. Tarkoituksena on vahvistaa opintietään aloittavan minä-kuvaa. Elämänpiirin laajetessa oppitunneilla käsitellään tuokio-kuvina myös muiden kulttuurien tapoja ja elinoloja. Vasta ala-asteen viimeisillä luokilla tutustutaan erilaisiin katsomuksiin, niin euskontoisiin kuin uskontoisiin.

Peruskoulun yläasteella tutustutaan olemassaolon perusongelmiin, vertaillaan eri katsomusten oppeja ja pohditaan nuorisokulttuurien eettisiä arvoja. Yhteisenä pyrkimyksenä on ymmärtää ne eettiset periaatteet joille ihmisoikeudet rakentuvat.

Lukio-opetus

Lukiossa elämäntutkimustiedon opetus tukee eettisesti tietoisesta ja toimivasta ihmisen kasvusta. Samalla edistetään oppilaiden halukkuutta omakohtaiseen tiedonhankintaan, kykyä kriittiseen tiedon erittelyyn ja tieteelliseen ajatteluun.

Elämäntutkimustiedon ensimmäinen kurssi sisältää moraalien ja elämäntutkimuksen perusteet. Tarkoituksena on löytää eettisten periaatteiden ja nuorten omien elämäntavoitteiden väliset yhteydet. Toisessa kurssissa perehdytään maailmankuvan, maailmankatsomuksen ja elämäntutkimuksen välisiin suhteisiin. Kurssilla käsitellään aiheita olemassaolon rajoista taiteen mahdollisuuksiin avartaa ihmisen elämäntutkimusta.

Kolmas kurssi on yhteiskunnallisten kysymysten tarkastelua eettisestä näkökulmasta. Neljännessä kurssissa kartoitetaan eri kulttuurialueiden elämäntutkimuksia ja viimeisessä kurssissa pohditaan itse valittuja eettisiä kysymyksiä. Elämäntutkimustiedon lukio-opintojen pohjalta on tilaisuus vastata oppiaineen kysymyksiin ylioppilastutkinnon reaalikokeessa.

Reaalikoe

Elämäntutkimustiedon reaali-koetehtävät voivat valaista lisää oppiaineen opetuksen tavoitteita. Kysymyksillä ei todellakaan pyritä ensisijaisesti mittaamaan tietoja, vaan kypsyttää tarkastella erilaisia kysymyksiä. Keväällä 1987 kysymykset olivat seuraavat:

1. *Elinolot nuorten elämäntutkimuksen muovaajana*
2. *Maailmankuvan pätevyyskriteerit*
3. *Uskonnonvapauden sisältö Suomessa*
4. *Juutalainen katsomus- ja kulttuuriperinne*
5. *Tulevaisuuden tutkimus elämäntutkimuksen suuntaajana*
6. *Hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus*
7. *Dualistinen käsitys todellisuudesta*
- *8. *Elämäntutkimuksen eettiset perusteet ja ongelmat*

Näihin kysymyksiin annettiin 233 vastausta. Suosituimpia kysymyksiä tuntuivat olevan ykkönen ja kahdeksas eli tähtitehtävä.

Singa Sandelin pohtii ihmisen vastuuta

Singa Sandelin on toista kautta Kriittisen korkeakoulun johtokunnan jäsen. Hän on aikuiskasvattaja, jota tällä hetkellä kiinnostavat erityisesti ihmisen vastuu ja jokaisen oman todellisuuden ainutkertaisuus. Hän haluaisi lähiaikoina saattaa nämä ajatukset kirjalliseen muotoon.

*Singa Sandelin on päätenyt aikuiskasvat-
tajaksi kokeiltuaan sitä ennen monia eri*

*ammatteja. Hän aloitti kasvatustieteen
opinnot aikuisiässä ja hoiti samalla perhet-
tään ja omaa liikeyritystä. Urakka oli ras-
kas, mutta opinnot etenivät nopeasti.*

*Singa Sandelinilla on tällä kertaa pu-
heenvuoro Kriittisen korkeakoulun johto-
kunnan jäsenten haastattelusarjassa.*

Toimittanut Asta Haapalainen

*Kerro jotain itsestäsi ja tähänhetkisistä aja-
tuksistasi.*

Olen tällä hetkellä työssä Helsingin yliopis-
tossa, jossa alan hoitaa vt:nä uutta aikuis-
kasvatuksen apulaisprofessorin virkaa. Mut-
ta on minulla tietenkin muitakin intressejä.
Koko yliopistoura on kohdallani aika myö-
häinen ilmiö. Olen tehnyt monenlaisia töitä.
Olin monta vuotta mainos- ja markkinoin-
tialalla, olen ollut journalistina, TV-tuotta-
jana ja TV- ja radio-ohjelmien tekijänä. Sit-
ten vasta aikuisiässä, kun nuorimmat lapse-
ni, kaksoseni, olivat kolmivuotiaita, tajusin
yhtäkkiä, etten ole mitään, ettei minulla ole
mitään koulutusta. Päätin silloin, että kor-
jaan tämän asian ennenkuin täytän 40 vuot-
ta. Aloin opiskella kasvatustiedettä. Tein sen
hyvin tehokkaasti ja valmistuin nopeasti,
mutta se oli äärettömän raskasta aikaa. En
suosittele kenellekään sellaista. Olin päivän
työssä ja kun kotitöiden jälkeen panin lap-
set nukkumaan, nukuin itekin pari tuntia
ja heräsin sitten lukemaan. Nousin siinä
kymmenen maissa ja opiskelin kahteen yö-
lä. Ja aamuisin menin taas kello kahdeksak-
si työhön. Tätä tein aika monta vuotta ja se
oli suorastaan turmiollista. Jatkoin melkein
heti filosofian kandidaatiksi valmistumiseni
jälkeen opintojani ja aloin tehdä lisensiaat-
tityötä. Sain myös yliopistolta ns. volontää-

riassistentin paikan. Siitä ei saanut palkkaa,
mutta sai kunnian opettaa yliopistossa. Int-
rodusoin silloin kommunikaatioteoriaan, sil-
lä joukkoviestintään liittyvät kysymykset oli-
vat kiinnostaneet minua jo aikaisemmin ja
olin tehnyt siltä alalta pari pientä tutkimus-
ta Kaarle Nordenstrengille Yleisradioon. Kun
sain lehtoraatin vuonna 1974, myin oman
yritykseni. Sitten aloin tehdä väitöskirjaa ja
väittelin vuonna 1981.

Kun opiskelijat ovat huolestuneita työn-
saannista ja tulevaisuudesta, minulla on ta-
pana sanoa, ettei aineyhdistelmällä sinänsä
ole niin suurta merkitystä, työnantajat eivät
aina ole siitä edes kovin kiinnostuneita. Tär-
keintä on, että tutkinnon suorittamisella
osoittaa pystyvänsä suorittamaan kokonai-
sen tehtävän, saattamaan sen loppuun. Am-
mattia voi sitten vaihtaa vaikka viisi kertaa,
kuten itse olen tehnyt. Ja minusta tuntuu, et-
tä vaihdan vieläkin. Olen tavattoman uteli-
as, kaikki elämän ilmiöt kiinnostavat minua.
Luulen, että kun olen jonkin asian oppinut
aika hyvin, olen valmis lähtemään eteenpäin.

Tästä ominaisuudestani minulla oli pit-
kään tunnontuskia. Mutta eräs ystäväni sa-
noi sitten, ettei tutkimusmatkailijakaan pa-
laa takaisin samalle polulle. Tästä on ollut
minulle paljon lohtua. Uskon, että minussa
on aika paljon tällaista tutkimusmatkailijaa.

Opettaminen on sinänsä mielenkiintoista.

Erityisen tärkeää on yhteistyö opiskelijoiden kanssa. Vaasan opettajainkoulutuslaitoksessa, jossa opetin pari vuotta, oli aivan loistavia opiskelijoita, aktiivisia, kiinnostuneita, elämää pohtivia. Mutta olen viime vuosina huomannut, että pidän hyvin paljon erilaisen aikuisryhmien opettamisesta. Nämä ryhmät voivat olla vaikka opettajia, marttoja tai vakuutusvirkailijoita, ihmisiä, joilla on jo se kä elämäkokemusta että ammatillista kokemusta. Opettajanakaan en halua olla vain antavana osapuolena, vaan opetustilanteen on oltava myös opettajan kannalta inspiroiva.

Parin viime vuoden aikana en myöskään ole juuri pystynyt tekemään tutkimusta. Nyt minulla onkin todella suuri tarve istua rauhassa, lukea, kirjoittaa ja pohtia. Nyt tuntuu olevan meneillään sellainen kausi, että tietyt keskeiset kysymykset ovat nousseet etualalle. Haluaisin muotoilla niitä kirjalliseen muotoon. Osa näistä ajatuksista onkin jo julkaistu erilaisina artikkeleina.

Eniten minua kiinnostaa tällä hetkellä se, miten me itse luomme todellisuutta omien ihmissuhteidemme ja sen avulla, miten todellisuutta tarkastelemme. Se on vuorovaikutussuhde. Todellisuus on sitä, miksi minä sen luon. Myös ihan konkreettisesti. Se on erittäin tärkeä kysymys, sillä se merkitsee sitä, että jos ihminen ei elä sellaista elämää, jossa on merkityksiä ja merkityssuhteita, hän fragmentoituu ja leijailee. Omien arvojen ja omien merkityssuhteiden tajuaminen on äärettömän tärkeää. Mutta nämä ovat sellaisia asioita, joita ei hutaista paperille yhden iltapäivän aikana.

Minulla on tästä myös kaunis kuva. Kun opetin Vaasassa, matkustin sieltä Helsinkiin aamujunalla. Olin Hämeenlinnan lähellä aamulla kahdeksan maissa. Oli kaunis usvainen syysaamu. Järvi tulee ihan radan viereen. Juna ajoi aika hiljaa ratatöiden takia. Järvellä ui sorsa ja jätti jälkeensä kaksi vanaa. Sorsa ei ollut siitä tietoinen, mutta vanat jäivät jälkeen ja levenivät. Ehkä ne lopulta kohtasivat jonkun kiven tai kaislanpalan ja vähän liikututtivat niitä. Se on mielestäni hyvä kuva siitä, miten ihminen ei voi tehdä mitään ilman, että se aina vaikuttaa johonkin muuhun. Se on tämänhetkisiä keskeisiä ajatuksiani.

Jos joku muu ihminen luonnehtisi minua, hän ehkä sanoisi, että olen energinen, innovatiivinen ja ehkä organisatorinenkin.

Olet Kriittisen korkeakoulun johtokunnan jäsen. Miksi?

Minua pyydettiin ja lupauduin. Niin yksinkertaista se oli. Tiesin Kriittisestä korkeakoulusta suurin piirtein sen, mitä julkisuudessa oli puhuttu ja kirjoitettu.

Olen todella pahoillani siitä, että olen ollut niin paljon poissa Helsingistä, etten ole voinut osallistua täysipainoisesti johtokunnan työskentelyyn. Innostun valtavasti innovoivista keskusteluista, joita kokouksissa on ollut. On tärkeää, että tällaiselle keskustelulle voidaan antaa tilaa.

Millainen on arviosi Suomen tämänhetkisestä kulttuuritilanteesta?

Minulle tuli ensimmäiseksi sellainen mielikuva, että se on kuin pienten liinujen nypläämistä. En osaa sitä oikein paremmin selittää. Tapahtumia on paljon, mutta jonkinlainen monumentaalinen ote puuttuu. Suomen kulttuurikesä esimerkiksi on aivan loistava. Voi matkustella ympäri maata, kuulla kaunista musiikkia ja käydä näyttelyissä. Koko tilanteelle on kuitenkin tunnusomaista, että puhutaan niin paljon produktioista ja keskitytään pieniin yksityiskohtiin ja niitä vatvotaan ihan loputtomasti. Usein ne ovat vielä kovin henkilökeskeisiä.

Minusta tuntuu, että kulttuurin pitäisi enemmän ilmentää omaa aikaansa. Meillä pelätään esimerkiksi kovasti ns. monumentaalirakentamista. Mutta ei tarvitse mennä kuin esimerkiksi Italiaan niin huomaa, että juuri ns. monumentaalirakennukset ovat jääneet jäljelle kuvaamaan oman aikakautensa henkeä. Niistä näkee, onko aika ollut sisänpäin kääntynyt ja yksioikoinen vai onko siinä ollut ylevyyttä ja suurpiirteisyyttä.

Satuin näkemään kuvia siitä, kun asemaa ja eduskuntataloa rakennettiin. Ne seisivat yksin aika kurjassa ympäristössä pienten talojen keskellä. Ne olivat siihen aikaan valtavia rakennuksia. Mutta silloin ei kai pelätty sellaisten rakentamista. Nyt pelätään tämän ajan hengen ilmaisemista arkkitehtonisessa muodossa. Se muistuttaa sitä tasapaisyyttä, joka esimerkiksi Ruotsissa on niin ilmeistä. Ei saa erottua muusta millään loistavalla tavalla. Myös sellaiset asiat kuin arvokkuus ovat kokonaan kadonneet. Ei puhuta siitä, että ihmiset voisivat käyttäytyä arvokkaasti

ja kunnioittaa toisiaan. Nykyisin sekoitetaan rutiinit ja rituaalit. Rutiineilla pyritään pitämään asioita järjestyksessä ja kurissa. Sairaaloissa esimerkiksi tarvitaan paljon rutiineita, sillä sairauden jatkuva kohtaaminen herättää hoitohenkilökunnassa ahdistusta.

Rituaalit taas, jos ne perustuvat johonkin keskeiseksi koettuun, saattavat olla yhdistäviä ja ylentäviä, ne ovat tradition jatkamista. Semmoisia pelätään nykyisin. Minusta esimerkiksi on hyvin hauskaa, kun väitöstilaisuudessa kustos istuu opponentin ja respondentin välissä, etteivät nämä käy toistensa kimppuun. Nämä rituaalit tulevat 1600-luvulta asti. Monet ihmiset kokevat sen teatteriksi, mutta miksi todellisessa elämässä ei saisi olla mukana teatteria. Rituaalit liittyvät asioita pitkiin traditioihin. Jokaisessa ihmisessä kanavoituvat kaikki isoäitien ja isoi-sien aikaisemmat kokemukset usein hänen sitä itse tajuamatta.

Tässä kulttuuritilanteessa kaipaen laajojen, kokoavien ajatusten esittämistä. Oikeastaan vain von Wright on ottanut näitä asioita syventävään keskusteluun. En tiedä, olen kai tulossa vanhanaikaiseksi, mutta minua raivostuttaa, kun aikuiset ihmiset käyttäytyvät huonosti ja itsekkäästi. Enää ei tunnu olevan mitään koti- ja tapakasvatusta. Presidentti Kekkonen aloitti aikoinaan keskustelun tapakulttuurista, mutta sitten se on jäänyt. Ihmiset sanovat toisilleen mitä vain, aivan estottomasti. Mielestäni se ei ole oikein. Ihminen voi suuttua tai loukkaantua syvästi, mutta se, ettei näitä asioita pystytä ensin käsittelemään omassa mielessä ja vasta siten ilmaisemaan toiselle henkilölle jollain aikuisella ja inhimillisellä tasolla, on juuri eräänlaista arvokkuuden kieltämistä. Käsitys siitä, että saan olla ja sanoa mitä vain, leviää yhä enemmän ja enemmän. Minun käsitykseni on, että kun ihminen toimii ja ajattelee näin, se vaikuttaa suoraan hänen materiaansakin. Näistä asioista on tehty tutkimuksiakin. Fysikko ja tieteen teoreetikko David Bohm, joka äskettäin kävi Suomessa, on mielenkiintoisella tavalla pohtinut juuri tätä hengen ja aineen vuorovaikutusta. Ihmisen mieli ja ruumis ovat laajassa dynaamisessa vuorovaikutuksessa. Jos ihminen koko elämänsä miettii matalia ja ilkeämielisiä ajatuksia, se ei aiheuta vain sitä, että hänen mielensä madaltuu, vaan se vaikuttaa myös hänen ruumiiseensa. Se on aika vaikuttava ajatus. On todella tärkeätä, että jokainen vä-

lillä katsoisi itseään, kääntäisi silmänsä sisäänpäin ja miettisi, mikä hänelle on tärkeää, mitä ihmissuhteet hänelle merkitsevät, miten hän itse vaikuttaa niihin. Tuntuu siltä, että tällainen ajattelu on jäänyt kokonaan pois.

Mitä Suomessa on 1980-luvulla todella tapahtunut?

Minusta tuntuu, että Suomessa on aika laajalti heräämässä kiinnostus, joka suuntautuu ulospäin ja maailmaan. Ja samanaikaisesti heräävät oikein perisuomalaiset pelot siitä, mitä tapahtuu, jos tänne esimerkiksi päätetään suuri määrä vierasmaalaisia. Tästä maasta tulee samanlainen kuin Ruotsi ja kaikki samat ongelmat tulevat tänne. Mutta samalla yhä enemmän ihmisiä, jotka matkustavat maailmalla. Takaisin tullessaan he huomaavat, että tämä on hyvin suljettu maa. Kun matkalta palaa tänne, tuntuu kuin ovet sulkeutuisivat. Se on toisaalta aina helpotus. Tässä on ristiriita, jota ei tietoisesti käsitellä. Se heijastuu jonkinlaisena nykimisenä. Toisaalta avataan ovia ja halutaan saada enemmän impulsseja, mutta toisaalta halutaan säilyttää se, mikä on turvallista ja tavallista. En tiedä, miten tämä tilanne muuttuu, mutta muutostendenssi on olemassa. Sen ohella on olemassa yleistävä, fragmentoiva ja pinnallinen tapa käsitellä asioita.

Ristiriitatilanteiden kestäminen on täällä vaikeaa. Päätökset täytyy tehdä äkkiä, ei oikein jakseta punnita eri vaihtoehtoja. Ambivalenssin kestäminen on yleensäkin ihmisille vaikeata, mutta se on erityisen vaikeata nykyisin. Reflektointikyky tuntuu puuttuvan. Ei uskota, että jos tietää perimmäisen suunnan, niin kaikki menee silloin tavallaan omalla painollaan. Toimintatavat saattavat vaihdella, mutta kun tiedän pyrkiväni tuonne, se on kuin purjehtisi päämäärää kohti, vaikka välillä joutuukin luovimaan. Jotain voi saada aikaan myös vain tietoisesti odottamalla. Sitä ei nykyisin tajuta.

Mikä Kriittisen korkeakoulun toiminnassa on Sinulle läheisintä? Mihin suuntaan toimintaa pitäisi kehittää, että sillä edelleen olisi merkitys ja tehtävä tässä ajassa?

En ole mielestäni pystynyt antamaan Kriittisen korkeakoulun toimintaan sellaista panosta kuin olisin halunnut, sillä en ole voi-

nut osallistua riittävästi. Minulle on ollut tärkeää se, että voi tuoda esille ideoita, eikä niitä tyrmätä, vaan niistä keskustellaan. Asioihin tulee uusia näkökulmia ja lisävalaistusta. Tällainen luova keskustelu on minulle merkityksellistä. Siitä saadaan ehkä jotain, jota voi käyttää toiminnassa hyväksi. Mutta miten se vie toimintaa eteenpäin, onkin jo toinen juttu. Vaarana on, että johtokunta jää sellaisten ihmisten keskusteluforumiksi, jotka jo muutenkin saavat keskustella vähän joka puolella maailmaa. Ideointikeskustelussa syntyneiden ajatusten työstämisessä eteenpäin on varmasti monenlaisia ongelmia. Jostakin ajatuksesta voi vain nauttia, jostakin voi kirjoittaa artikkelin. Johtokunnan jäseniä voisi vaatia todella tekemään jotain.

Jotkut Kriittisen korkeakoulun tutkimusprojektit kiinnostavat minua. Olen utelias ja pidän tutkimista tärkeänä. Mutta niihinkään en ole pystynyt paneutumaan, niinkuin olisin halunnut.

Minusta tuntuu, että nyt eletään jonkinlaista suvantovaihetta. Se on aivan luonnollista, sellaisen ajan pitää antaa tulla. Ihminenkin hengittää sisään- ja ulospäin tai nukkuu ja on valveilla. Alla pitäisi kuitenkin olla virta, joka vie eteenpäin, vaikka sitä ei heti näe. Tärkeää on se, että uskalletaan lausua julki ja ottaa käsittelyyn sellaisia asioita, jotka liikkuvat ajassa.

Henkilökohtainen vastuu siitä, miten on mukana luomassa maailmaa, on tärkeä asia, josta voi aina keskustella. Ihmisten välisistä suhteista puhutaan nykyisin paljon ja usein aika pinnallisesti. Se, että ihmiset koko ajan vaikuttavat toisiinsa, on kuitenkin toinen tosiasia. Tätä asiaa ei sittenkään oikein ymmärretä, vaan liikutaan jollain toisella, kevyemmällä tasolla. Välillä ajattelen, että on kuitenkin hyvä, kun on ihmisiä, jotka jaksavat aina puhua näistä asioista.

Sitten on toisaalla valtakoneisto, joka perustuu aika paljolti taloudelliseen valtaan. Järjestelmiä ja rakenteita tarvitaan järjestäytyneessä yhteiskunnassa, jossa ihmiset eivät voi joka päivä puhua toistensa kanssa, vaan asiat on hoidettava edustajien välityksellä. Mutta on myös taisteltava nykyistä voimattomuuden tunnetta vastaan, sitä vastaan, ettei voi tietää kaikkea, kontrolloida kaikkia vallan käyttämiä kujeja ja polkuja.

On hyvä, että yhä useammat ihmiset tajuavat oman henkilökohtaisen vastuunsa elämästään. Jos päättää, miten elämänsä elää,

jos ottaa siitä vastuun, on jo mukana vaikuttamassa. Ja kun on riittävästi ihmisiä, jotka tämän tajuavat, muodostuu kehä, jotka kohtaavat toisensa. Sillä on jo merkitystä. Se voi vaikuttaa myös niin, etteivät valtakoneiston ihmiset loittone todellisuudesta.

Mutta oman kokemuksen mukaan meillä esimerkiksi kouluhallituksessa on paljon sellaisia virkamiehiä, jotka todella pyrkivät vaikuttamaan siihen, että ihmiset tajuaisivat oman vastuunsa ja toimisivat omalla paikallaan luovasti. On väärin sanoa, että kaikki byrokraatit ovat urautuneita. Se on tietysti tärkeää niille, jotka etsivät syntipukkeja itsensä ulkopuolelta. Mutta totta se ei ole.

Vaikein kysymys on varmaan se, että on ollut pakko luoda joitakin rakenteita, joiden avulla voidaan hallita, siis psykologisessa mielessä pitää kasassa, ei hallita valtamielissä. Kun nämä olemassaolevat valtarakenteet alkavat elää itsenäistä elämää, tuntuu tietysti vähän kafkamaiselta ja epämiellyttävältä. Mutta loppujen lopuksi jokaisessa hierarkian kohdassa on ihan tavallinen ihminen. Se pitää aina muistaa.

Kun opettajat vetoavat kouluhallitukseen ja opetussuunnitelmiin, sanon usein, ettei siellä luokassa ole ketään kouluhallituksesta. Siellä opettaja voi tehdä juuri niin kuin hän haluaa. Vaikka hän pitäytyisi tiukasti opetussuunnitelmassa, hän omalla olemuksellaan viestittää oppilaille jotain. Tärkeää on, minkä merkityksen hän antaa niille ihmissuhteille, jotka oppilaisiin syntyvät.

Alituinen vetoaminen sääntöihin on verukke, silloin ei halua ottaa henkilökohtaista vastuuta omasta vaikuttamisestaan. Se on niin yksinkertainen asia, että on vaikea ymmärtää, minne se on hukkunut. En ole pystynyt sitä itselleni selvittämään. Kodeissa pitäisi jo varhain keskustella siitä, miten kukin maailmansa näkee. Seuraus tästä voi tosin olla, että alkaa tajuta, ettei kukaan todella voi nähdä minun todellisuuttani aivan sellaisena kuin minä sen näen ja koen. Tämän kokeminen on todellisen yksinäisyyden kokemista. Se saattaa herättää pelkoa, jopa paniikkia. Ihmiset pelkäävät yksinäisyyttä, mutta on vain kestettävä se, ettei voi sulautua toisiin.

Uskon että tämä on eräs elämän oppitunteista. Ja onhan niitä paljon muitakin, yhtä tärkeitä, yhtä luonnollisia, jokaisen itse koettavia.

KATRIINA KAJANNES

Fil.lis.

Jyväskylä

Taide ilon tuojana kirjallisuuden modernismissa

Modernismin sanataidetta on pidetty angstin sanataiteena, koska angstin tema on siinä keskeinen. Useissa kauden teoksissa päädytään kuitenkin ahdistuksesta iloon, jolloin suurena linjana on henkilöiden sisimmässä tapahtuva vähittäinen selkiytyminen. Ahtauden sijalle tulevat heidän sielunmaisemassaan vapautuminen ja avartuminen. Søren Kierkegaardin ajatus ahdistuksesta johonkin uuteen johtavana tienä toteutuu modernismissa.

Vapauttava ilo

Ahdistuksen, kateuden ja vihan vastatunteena ilo on modernismin sanataiteen henkilöillä yhteyksiä avaava tunne, joka virittää myös todellisuus- ja merkityskokemuksen. Ilo irrottaa totunnaisuuksien paineesta ja osoittaa ilmiöiden välisen kaikkiihteyden. Nauraminen on lähes maaginen toiminto, jossa elämän ja minäkokemuksen intensiivisyys tihenee. Peter Faulkner kirjoittaa komedianomaisuudesta, joka yhdistää toisiinsa useita merkittäviä modernismin teoksia. Kirjailijoista hän mainitsee Marcel Proustin, Robert Musilin, Thomas Mannin, James Joycen.

Kari E. Turunen luonnehtii ihmisen tunteita tutkimuksissaan Ihmisen hahmo ja Sielutieteen perusteet. Hän kirjoittaa, että iloon ei liity samentavaa pyyteellisyyttä. Varsinaiset eli puhtaat tunteet — kuten ilo, suru, pelko, rakkaus jne. — ovat ehyitä muodostelmia, pyyteettömiä ja vapaita. On olemassa myös halun, himon ja intohimon elementin sisältäviä ns. viettymyksiä: katkeruus, kateus, vallanhimo, kauna jne. Turusen mukaan ne ovat sidottuja tunteita, kahlitsevia ja sumentavia. Pyyde kaventa tajuamista, sillä se sulkee tietoisuutta johonkin suuntaan.

Aasialaiset filosofit katsovat, että valaistumiseen kuuluu ilo. Sen herääminen on osoitus tapahtuneesta selkiytymisestä ja rauhan ja rakkauden saavuttamisesta. Modernismin kauden keskeiset kirjailijat olivat kiinnostuneita esim. zenistä ja Kiinan filosofiasta; sen mukaista on ilon keskeisyys heidän teoksissaan. Tunteen taustalla on linja ahdistuksesta vapautumiseen, mikä syventää ilon osuutta.

Esim. Hermann Hessen tuotannossa nauru ja ilo esiintyvät vapautumisen hetkissä. Usein ne liittyvät taiteen harjoittamiseen. Romanin *Der Steppenwolf* päähenkilö Harry Haller on etsinyt olemassaolon peruskysymyksiin vastausta ajattelun avulla ja joutu-

nut tuntemaan voimakasta ahdistusta. Hänen on kuitenkin opittava nauramaan. Unes-
sa hän kohtaa Goethen, joka kertoo kuole-
mattomien rakastavan leikkiä ja pitää vaka-
vuutta seurauksena ajan yliarvostuksesta.
Teoksen loppupuolella Harry johdatetaan
maagiseen teatteriin, jossa Mozart ja ravin-
tolamuusikko Pablo opettavat hänelle kos-
mista huumoria.

Modernismin taustahahmoista esim.
Friedrich Nietzsche ja Henri Bergson koros-
tivat ilon merkitystä. Teoksessaan *Also
sprach Zarathustra* Nietzsche kirjoittaa eri-
tyisen kyvykkäiden ja voimakkaiden ihmis-
ten mahdollisuudesta kulttuurin uudistami-
seen, joka voi tosin tapahtua vain yksilö yk-
silöltä. Nämä ihmiset kykenevät toteutta-
maan sisimmässään olevat mahdollisuudet,
ja he pystyvät elämään alkuperäisen voimak-
kaasti. Heidän riemunsa on taivaita sylei-
levää.

Henri Bergson kirjoittaa ilosta teoksessaan
L'énergie spirituelle. Hänen mukaansa elä-
mä luonnostaankin lisääntyy ja kehittyy; sii-
nä vallitsee tähän tähtäävä sisäinen paine. Se
ilmenee eri yhteyksissä eri tavoin. Myös ih-
misessä oleva henki pyrkii vapautumaan ja
kohoamaan. Jotta ihmisen ajatus voisi saa-
da muodon aineen maailmassa ja tulla ilmi
taiteessa, hänen on ponnisteltava. Se puoles-
taan tuottaa iloa, joka kaikkialla toimii
merkkinä siitä, että elämä on onnistunut
avartamaan aluettaan. Bergson kirjoittaa, et-
tä ihminen voi osallistua koko maailman-
kaikkeudelle tunnusomaisesti luovuuteen
halki elämänsä, jos hän suo persoonallisuu-
delleen mahdollisuuden avartumiseen. Näin
ymmärrettynä ilo on todella inhimillinen
tunne, joka on voimakasta siellä, missä elä-
mä on luovaa, mahdollisuudet toteuttavaa.

Taide ja merkityksen löytyminen

Modernismille ominainen intellektuaalisuus ei
aiheuttanut metafysiisyyden syrjäytymistä
kauden sanataiteesta. Sen piirissä syntyi myös
erityislaatuista esoteerisuutta, ja varsinkin
eräät kirjailijat etsiytivät kohti mystiikkaa.
Tästä kirjoittaa Graham Hough tutkimusis-
saan. Marcel Proust puhuu tuotannossaan

elämään sisältyvästä kauneudesta; kauneus on
eräänlainen kuvastin, jossa heijastuvat elä-
män todelliset kasvot.

Osalle kirjailijoita metafysiisyyttä edusti
nimenomaan taide. James Joycen romaanien
taiteilijahahmot löytävät todellisen ilon ja
merkityksen taiteesta. Romaanissa *A Portrait
of the Artist as a Young Man* päähenkilö elää
köyhässä Dublinissa ja samastaa itsensä Ika-
rokseen, jolle vain lentoväylä avaa pääsyn va-
pauteen. Hän etsii kauneuden sisintä olemus-
ta, ja hänen pohtiessaan estetiikan kysymyk-
siä hänen ajatuksiaan halkoo hetkittäin innos-
tuksen salama. Silloin hän tuntee kauneuden
kääriytyvän vaippana ympärilleen. Ovidiuk-
sen ja Horatiuksen latinankielisten säkeiden
toistelu tuottaa hänelle kirkasta iloa. Merki-
tyksen tuokiot menevät kuitenkin nopeasti
ohitse.

Rainer Maria Rilken lyriikassa esiintyy kes-
keisenä teemana kaipaus merkityksentäytei-
seen elämään. Se on annettu pienille lapsille
ja eläimille. Aikuisena ihminen tavoittaa sen
vain taiteesta, rakkaudesta ja hartaudenhar-
joituksesta. Duineser Elegien -kokoelmassa
kysytään, missä on todellisuuselämyksen si-
ja; se on ihmisen sisimmässä, se on ei-mis-
sään ja se on sanomaton muuttumisen paik-
ka ("Wo, o wo ist der Ort — ich trag ihn
im Herzen —"). T.S. Eliotin runoelmassa
ilmennetään tarkoituksen löytymistä näin:
"Except for the point, the still point, / There
would be no dance, and there is only the dan-
ce. / I can only say, there we have been: but
I cannot say where." Runoelmassa etsiydytään
ahtaasta ja hengettömästä nykyisyydestä sel-
laiseen nykyhetkeen, joka avautuu kohti kaik-
kia aikoja ja täyttyy merkityksellä.

Modernismin sanataiteessa ihminen kuva-
taan sisäisesti riisuttuna. Kun henkilön tiet-
tyä tunnetta korostetaan tyylittelevästi, sen
ominaispiirteet havainnollistuvat. Karl Mig-
ner kirjoittaa, että modernin romaanin ihmis-
kuva ei korosta henkilöä tyyppinä tai yksilöl-
lisenä luonteena: tärkeää on hänen kauttaan
välittyvä tieto inhimillisestä olemassaolosta
yleensä. Ihmisen sisäisyyden kuvaus on olen-
naisempaa kuin hänen ulkonaisen olemuksen-
sa luonnehtiminen. Jotkut henkilöt jäävät ni-
mettömiksi, eikä heidän menneisyyttään tai
ulkonaista tilannettaan aina valoteta. Niitä
keskeisemmiksi tulevat heidän sisäisyytensä
tapahtumat. Ilo on heille merkityksen osoit-
taja; taide on heille jossain mielessä todelli-
sempaa kuin arki.

Kotimainen modernismi

Myös eräät suomalaiset modernistit tuovat esille taiteen arvon elämän metafyyssisen puolen osoittajana ja ihmisen ilontunteen kirjoittajana. Tutkimuksessaan Tunteesta henkeen Päivi Huuhtanen esittelee vuosisadan alkupuolen kotimaista estetiikkaa ja erityisesti antipositivismin osuutta siinä. Hän osoittaa siinä arvostetun henkeä ja ihmisen sisäisyyttä. Huuhtasen mukaan modernimis-
sän nähdään tunne ihmisen sisäisen olemuksen ilmauksena merkittäväksi, mutta sitä arvokkaampana pidetään henkeä, joka on objektiivinen periaate. Henki puolestaan ei ole abstraktio vaan hyvin elävä ja dynaaminen. Taide ymmärretään antipositivismissa totuuden tuojana.

Lapsi kokee Eeva-Liisa Mannerin lyyrisessä romaanissa Tyttö taivaan laiturilla elämänsä suurimman ilon kuunnellessaan musiikkia; tapahtuu samankaltainen soivan tilan avartuminen kuin Hessen henkilöiden musiikkielämyksissä. Kauden epiikassa ilo on yleensäkin tunteiden tunne; siinä ihminen tavallaan nousee tunteiden yläpuolelle, koska siinä vallitsee pyyteettömyys ja kirkkaus. Ilo ja taide-elämys lähentävät sanataiteessa henkilöitä siihen, mitä pidettiin olevaisen ytimeä: henkeen ja metafyyssiseen.

Taiteen tuottamaan iloon kuuluva todellisuuselämys on modernisteilla samansuuntainen kuin jo uusromantiikan sanataiteessa, joskin tunteen objektiivisuus tai ylyksilöllisyys on modernismissä suurempi. Volter Kilven käyttämä tajunnanvirtateknikka ei ole ainoa seikka, joka saa hänen teoksensa rinnastumaan modernistien tuotantoon. Myös niiden elämä- ja taidekäsitteissä on yhtymäkohtia. Näkemyksensä Kilpi toi esille mm. esseissään. Kirjassa Ihmisestä ja elämästä hän puhuu kaiken olevaisen yhteydestä, joka on tajuttavissa jokaisessa yksittäisessä hetkessä. Tuokiot ovat läisyyden päilyntäpeili. Ihmisen hetkiä elävöittää ilo, joka tekee ihmisen hyväksi. Tähän liittyy taiteen tehtävä. Volter Kilpi kirjoittaa: ”Taide ihmisessä syvät hetket herättää.”

Taideteokset merkinä

Lassi Nummen Lehvääukio-novellin minä kertoo ilon ja merkityksen täyttämästä tuokiosta, jonka hän viettää onnellisten ja vapautuneiden nuorten kanssa puiden reunustamalla aukiolla. Hänen katseensa äkisti laskeutuessa jäljellä on enää tyhjä aukio, jolla on pronssipatsaita. Niihin ei enää yhdisty riipaisevaa merkityksellisyttä. Taideteoksen elämykselliseen tajuamiseen liittyneet ilo ja hetken avartuminen ovat ohimeneviä. Taideteokset ovat kuitenkin edelleen merkinä, joka viittaa iloon ja metafyyssiseen. Novelli päättyy mainintaan teistä, jotka risteilevät kaukaisuuteen. Tiesymboli esiintyy samantapaisessa tehtävässä kuin Der Steppenwolf -romaanissa kaariportti, ts. kuvana tarkoituksen löytymisestä ja yhteyden mahdollisuudesta.

Taide ja eros ovat kuoleman vastateemoina Lassi Nummen runokokoelmassa Lähdösä tänään. Kuten kirjailijan tuotannossa muutenkin, taideteos esiintyy ilmiönä, jossa ohikiitävä hetki ja ihmisen ilo saavat kestävät muodot. Lehvääukio-novellissa ja eräissä runoissa tapahtuu päinvastaisesti: taiteeseen vangittu hetki muuttuu taas eläväksi, virtaavaksi. Runokokoelman Traakia-osastossa mainitaan esikristilliseltä ajalta oleva juomakalusto. Esineisiin kirjailuissa hahmoissa ovat ”taitajan käden esiin pakottama”, kuten tekstin ambiguiteetti-ilmaus kuuluu, ihmisen tunne ja ajatus, tuska, ilo ja nautinto. Esineet välittävät viestiä; maljan koristekuviosta katsojaan suuntautuu traakialaisen soturin katse. Katsojan tajunnassa tapahtuu sama kuin Lehvääukio-novellissa: taideteos herää elämään.

Hahmoja, kasvoja kullassa, yksilöitä, ne heräävät elämään — elävät kaiken aikaa, me heräämme nyt heidän elämänsä: viehkeinä naiset liikkuvat meissä, huilujen ääni
nyt yltää ilmojen ääreen — .

MATTI HÄYRY

fil.lis.

Helsinki

Tiede, sivistys ja yleissivistys

Kirjoittaja toimii
Helsingin yliopiston filosofian
laitoksella

Tarkasteluni ehkä tärkein opetus on, että pelkkää tutkimusta painottavat tieteen puolustukset ovat varsin heikolla pohjalla tieteen sivistyksellisyyteen vedottaessa. Tieteellisen tutkimuksen on aina kiinteästi liityttävä korkeimpaan opetukseen. Muuten ei tieteen ja sivistyksen yhteydestä kannata puhua.

Tavallinen tieteen olemassaolon oikeutus vetoaa tieteen sivistystä edistävään vaikutukseen. Toisaalta kuitenkin konkreettinen tieteellinen työ voidaan kuvata paremminkin tutkimukseksi ja tiedon tavoitteluksi kuin sivistyksen suoranaiseksi tuottamiseksi. Pyrin seuraavassa hahmottelemaan mallin, joka yhdistää tieteellisen tutkimuksen ja tiedon tavoittelun tieteen sivistäviin vaikutuksiin ja yleissivistystä edellyttäviin ennakoehdoin.

Tarkasteluni ehkä tärkein opetus on, että pelkkää tutkimusta painottavat tieteen puolustukset ovat varsin heikolla pohjalla tieteen sivistyksellisyyteen vedottaessa. Tieteellisen tutkimuksen on aina kiinteästi liityttävä korkeimpaan opetukseen. Muuten ei tieteen ja sivistyksen yhteydestä kannata puhua.

Tutkimus ja jatkokoulutus

Tiedon tavoittelun on oltava objektiivista, julkista, autonomista, edistyvää ja kriittistä ollakseen tieteellistä. Mutta tieteellisenkin tiedontavoittelun on täytettävä joitakin käytännöllisiä ehtoja ollakseen sivistystä tuottavaa. Ensinnäkin sen on huolehdittava omasta jatkuvuudestaan. Tiedeinstituutio ei voi sivistää ketään, ellei se turvaa omaa tulevaisuuttaan kasvattamalla itselleen jatkuvasti uusia jäseniä. Toisin sanoen tieteelliseen tutkimukseen on liityttävä tutkijakoulutus. Toiseksi tiedeinstituution on turvattava jatkuvuutensa aineelliset ja henkiset edellytykset. Sen on tavalla tai toisella vakuutettava ympäristönsä omasta tarpeellisuudesta ja varmistettava, että uusien jäsenten värväminen toimii sujuvasti.

Tieteellinen tutkimus on jatkuvaa, systemaattista, pitkäjänteistä toimintaa. Mikäli tiedeinstituutio lopettaisi jatkokoulutuksen antamisen uusille tutkijoille, se yksinkertaisesti kuolisi pois kohtalokkaan päätöksen tehneen sukupolven myötä. Riippumatta sii-

tä, onko tiedon kasvu tasaista vai katkaisevatko sen aika ajoin tieteelliset vallankumoukset, tiedon tavoittelun historiallinen luonne on itsestäänselvyys. Tiedeinstituutio toimii jokaisena annettuna ajanhetkenä annetussa historiallisessa tilanteessa, jonka tärkein yksittäinen määräävä tekijä on tieteen oma menneisyys. Tutkija, joka ei tunne tieteenalansa menneisyyttä ja nykyhetkeä eikä ymmärrä tieteellisen työn yleisiä lainmukaisuuksia, on tuomittu toistamaan edeltäjänsä tekemiä virheitä. Ja edeltäjien tekemien virheiden toistaminen sotii vastoin tieteen perusajatuksista: systemaattista pyrkimystä käytettyjen menetelmien ja saavutettujen tulosten korjaamiseen ja parantamiseen. Tieteellistä toimintaa ei ole ilman jatkuvuutta eikä jatkuvuutta ilman uusien tieteilijöiden kouluttamista.

Jatkokoulutus ja peruskoulutus

Mutta jatkokoulutuksen antaminen uusille tutkijapolville ei sellaisenaan riitä turvaamaan tieteen jatkuvuutta. Ellei järjestetä myös tieteellistä peruskoulutusta, ei saada jatkokoulutettaviakaan. Tiedeinstituution on sujuvan rekrytoinnin turvaamiseksi pidettävä tutkijakoulutuksen lisäksi huolta akateemisesta peruskoulutuksesta. Tämä ei suinkaan tarkoita, että kaikkien alojen tutkijat tarvitsisivat täsmälleen samanlaisen pohjakoulutuksen tai että heille pitäisi välttämättä sellainen antaa. Mutta voimavarojen säästämiseksi on luultavasti yksinkertaisinta ja edullisinta opettaa perusasiat suurehkoissa ryhmissä kiinnittämättä erityistä huomiota yksittäisten tutkijaehdokkaiden uravalintoihin ja toiveisiin. Mahdolliset luovuuden ja erikoislahjakkuuden laiminlyönnit ja niiden aiheuttamat menetykset korvautuvat moninkertaisesti siinä, että ehdokkaat oppivat ymmärtämään ihmisiä ja asioita myös oman alansa ulkopuolelta.

Akateemisesta peruskoulutuksesta on hyötyä monella muullakin alalla kuin vain tieteenharjoituksessa. Esimerkiksi korkeiden hallinnollisten virkojen haltijat, koulujen ja opistojen opettajat sekä teknisten erikoisalojen työntekijät kuten insinöörit ja lääkärit selviävät tehtävistään huomattavasti paremmin niin sanotulla akateemisella sivistyk-

sellä varustettuina kuin ilman sitä. Tieteen ja ympäröivän yhteiskunnan edut käyvät ainakin tässä asiassa mainiosti yksiin. Huolehtiessaan akateemisen peruskoulutuksen järjestelyistä myös muun yhteiskunnan tarpeisiin tiedeinstituutio varmistaa samalla oman jatkuvuutensa edellytykset kahdessakin mielessä. Toisaalta se joukko, josta tutkijoiksi koulutettavat valitaan, kasvaa, ja tämä lisää mahdollisuuksia kansakunnan parhaiden voimien saamisesta tieteen piiriin. Toisaalta muillakin kuin tieteilijöillä on ainakin jonkinlainen kosketus tieteen maailmaan, ja tämä saattaa auttaa tutkimuksen ja korkeimman opetuksen rahoituksesta päätettäessä.

Joka tapauksessa tieteellinen tutkimus on pitkällä aikavälillä mahdotonta ilman jatkuvaa tutkijakoulutusta ja ilman akateemisen perusopetuksen tehokasta järjestämistä. Tieteellisessä toiminnassa on jatkuvan tiedontavoittelun turvaamiseksi vallittava tutkimuksen ja opetuksen läheinen yhteys. Tiedeinstituutio, joka kuvittelee parantavansa tutkimusedellytyksiään luopumalla opetuksesta, pelaa uhkapeliä oman tulevaisuutensa kustannuksella. Juuri tiede tutkimuksena tarvitsee tieteellistä opetusta.

Akateeminen koulutus ja yleissivistys

Suomessa yliopistot ja korkeakoulut muodostavat tiedeinstituution, jossa yhdistyvät perustutkimus, ylin opetus ja korkein koulutus. Vastausta vaativa kysymys kuitenkin on, onko yliopistoilla ja korkeakouluilla mitään tekemistä laajasti ymmärretyn sivistyksen — so. valistuksen, suppeasti ymmärretyn sivistyksen, edistyksen ja kritiikin — kanssa. (Olen toisaalla tarkastellut sivistystä kokonaisuutena, jonka osatekijöitä ovat valistuneisuus, perinnetietoisuus, edistyskellisyys ja kriittisyys. Juuri tällainen laajasti ymmärretty sivistys on ilmeisesti länsimaisen elämänmuotomme ydin ja tieteen itseisarvon pääasiallinen lähde.) Ainakin koko kansakunnan sivistäjinä yliopistot ja korkeakoulut tuntuvat äkkiä ajatellen olevan jonkin verran toissijaisessa asemassa, sillä niitä on vain harvoilla paikkakunnilla ja niihin tutustuvat lähemmin vain suhteellisen harvat ihmiset.

Mutta alustava vaikutelma osoittautuu vääräksi heti, kun tieteen ja sivistyksen suhteisiin paneudutaan tarkemmin. Kuten jo todettua, tieteellinen tutkimus vaatii ehdottomasti tuekseen tieteellistä jatkokoulutusta ja tämä puolestaan edellyttää tieteellistä tai akateemista peruskoulutusta. Samalla tavalla akateemisen peruskoulutuksen järjestäminen edellyttää riittäviä järjestelyitä yleissivistäväksi koulutukseksi. Yliopistoissa ja korkeakouluissa ei ole tarkoituksenmukaista sisällyttää ohjelmaan sellaisia alkeita, jotka voidaan opettaa jo edeltävän asteen kouluissa. Siten, vaikka näillä kouluilla saattaa olla tärkeämpiäkin tehtäviä kuin yleissivistyksen ja kaminen yliopiston varalta, sellaisen jakamistehtävän sovittaminen niiden ohjelmaan hyödyttää taas kaikkia osapuolia. Yliopistot saavat etukäteen valmennettuja opiskelijoita ja kansakunta jäsenilleen sivistystä.

Todistuksessa on kuitenkin kaksi epäilyttävän tuntuista kohtaa. Ensinnäkin, mitä tekemistä esimerkiksi Suomen lukioissa annettavalla yleissivistyksellä on sen laajasti määritellyn sivistyksen kanssa, jota tarvitaan tieteen itseisarvon osoittamiseksi? Ja toiseksi, vaikka näillä kahdella sivistyksen lajilla olisikin jotain yhteistä, eikö todistus ole liian elitistinen? Onko Suomessa todella oltava vähintään ylioppilas yltääkseen sivistyneiden joukkoon?

Lukion yleissivistävyys

Lukion valistava ja sivistävä, edistystä ja kriittikiä luova vaikutus saattaa näyttää kovin vaatimattomalta verrattuna vaikkapa yliopistojen vastaavaan vaikutukseen. Yliopistossa nuori ihminen voi todella oppia välttämään ennakkoluuloisuutta, kasvaa ymmärtämään menneisyyttä ja muutenkin sivistyä. Mutta entä lukiossa? Siellä hän korkeintaan oppii ulkoa valtavia, merkityksettömiä tietomääriä ja kasvaa vihaamaan opettajien kaikkivoimaista auktoriteettia. Eikö olisi perusteltua sanoa, että lukion antama yleissivistys on laajasti ymmärretyn sivistyksen täydellinen vastakohta?

Vastaus on kyllä ja ei. Kieltämättä tavalliset suomalaiset lukiot jakavat turhaa tietoa, ennakkoluuloja, auktoriteettiuskoa, utopismia, taantumuksellisuutta ja epäkriittisyyttä. Mutta mikseivät jakaisi ja saisikin jakaa?

Niin kauan kuin inhimillinen maailmamme koostuu juuri näistä asioista ja asenteista, mitä muuta yleis- tai perussivistyksen antaminen olisi kuin niiden opettamista ja niihin kasvattamista? Kriitikki ja muutkin todellisen sivistyksen komponentit vaativat toimia-akseen käyttövoimaa, jonka vain totuttautuminen maailmassa vallitsevaan todellisuuteen voi antaa. Yleissivistävä koulutus luo edellytykset koulutettaviensa todelliselle sivistykselle kyllästäväällä heidät sillä materiaalilla, jonka torjuminen ja kyseenalaistaminen on aidon sivistyneisyyden merkki.

Kaikkien yleissivistävän koulutuksen saaneiden ihmisten ei suinkaan tarvitse ryhtyä opiskelemaan yliopistoissa tai korkeakouluissa tullakseen valistuneiksi, sivistyneiksi, edistykseksi ja kriittisiksi. Itse asiassa akateeminen peruskoulutus ei välttämättä lisää paljoakaan yleissivistävän koulutuksen jo tuottamaan valmiuteen omaksua näitä ominaisuuksia. Korkeintaan yliopiston ja opiskelu ympäristön ilmapiiri saattavat houkutella niitä esiin kotioloja tehokkaammin. Jokaisella tavallisen lukion oppimäärän suorittaneella ylioppilaalla on kuitenkin jo koulusta lähtiessään sivistyksen avaimet taskussaan.

Vain ylioppilaatko yleissivistyneitä?

Ensimmäinen herätetty epäily näyttää tarkemmassa käsittelyssä kumoutuvan. Mutta toinen epäily korostuu entisestään. Onko todellakin niin, että Suomessa on oltava ylioppilas ollakseen sivistynyt? Tähänkin kysymykseen on vastattava sekä kieltävästi että myöntävästi. Yksilötasolla vastaus on luonnollisesti kieltävä. Ihminen voi olla sivistynyt, vaikka ei olisi koskaan ollut päivääkään mukana virallisessa kouluopetuksessa. Vanhemmat, sukulaiset, kotiopettajat tai itseopiskelu voivat erikoistapauksissa tuottaa parempiäkin tuloksia kuin kaikille ikäryhmän lapsille yhteinen koulunkäynti.

Mutta yksilöistä ja erikoistapauksista ei tässä voida yleistää kokonaisuuksiin ja niiden tiloihin. Peruskoulut ja ammattikoulut sekä tekniset, kaupalliset ja niihin rinnastettavat koulut ja opistot on suunniteltu antamaan perusopetusta ja ammatillista koulutusta, ei yleissivistystä. Käytännössä tämä merkitsee, että luetellun tyyppisissä kouluissa

ja opistoissa ei jaeta turhaa yleistietoa eikä muutenkaan rasiteta oppilaita sellaisilla asioilla, joita he eivät todennäköisesti kohtaa jokapäiväisessä elämässään koulun jälkeen. Näissä kouluissa ja opistoissa oppilaat valmistetaan kohtaamaan oma elämänsä sellaisena, kuin se heille tarjotaan, miettimättä muuta kuin iltaa ja viikonloppua, arvostelematta muuta kuin liian pientä palkkaa ja liian korkeita veroja ja niitäkin vain yksin ollessa, äänettömästi.

Peruskoulun ja ammattikoulujen jakama sivistys, jos sellaisesta voidaan puhua, on sivistystä suppeimmassa mahdollisessa mielessä. Se on kokoelma sellaisia elämänohjeita ja -taitoja, joita ilman ihminen ei tulisi toimeen työssään ja arkiaskareissaan nyky-yhteiskunnassa. Tosin ammattikoulujen ja opistojen ohjelmiin on aika ajoin yritetty sisällyttää myös yleissivistäviä elementtejä, erityisesti vieraiden kielten, matematiikan ja luonnontieteiden opetusta. Mutta kokonaisuudesta irroitettuina nämä sivistyksen kappaleet eivät ole pystyneet muokkaamaan koululaisten ajatusmaailmaa sellaiseksi kuin lukio sen muokkaa. Siksi voidaan perustellusti sanoa, että Suomessa on todella oltava ylioppilas kuuluakseen edes yleissivistyneiden joukkoon.

Jos sivistystä pidetään riittävän arvokkaana asiana kansakunnalle, normatiivinen johdopäätös edellisestä on, että kaikista suomalaisista tai ainakin kaikista kykenevistä ja halukkaista suomalaista pitäisi kouluttaa vähintään ylioppilaita. Samalla pitäisi kuitenkin ymmärtää, ettei kaikkien ylioppilaiden tarvitse lukua lukujaan yliopistoissa ja korkeakouluissa. Yleissivistyksellä on oma arvonsa laajemmin ymmärretyn sivistyksen esiasteena eikä sen olemassaoloa tarvitse oikeuttaa vetoamalla sen välinearvoon akateemisen koulutuksen kannalta.

Tarvitsevatko lukiot yliopistoja?

Lukioiden ja suomalaisen yleissivistyksen välillä vallitsee epäilemättä edeltävän valossa sängen kiinteä yhteys. Siten, kun yliopiston kitkaton toiminta vaatii yleissivistyneitä opiskelijoita, yliopisto tarvitsee lukiota. Mutta entä päinvastainen suhde? Tarvitseeko lukio yliopistoa? Mikäli ei tarvitse, tiede ei aina-

kaan yliopiston kautta vaikuta suomalaisen sivistyksen syntyyn ja siirtymiseen. Siinä tapauksessa koko vapaan tieteen tai ainakin vapaan yliopiston olemassaolon oikeutus on vaakalaudalla. Ellei yliopiston olemassaolo ole (yleis)sivistyksen välttämätön ehto, sen toiminnan rahoitusta ei nimittäin voida oikeuttaa vetoamalla sivistyksen itseisarvoon.

Yliopiston pelastus on nähdäkseni siinä, että se tuottaa opettajat yleissivistäviin kouluihin. Ilman yliopiston järjestämää akateemista peruskoulutusta lukioissa ei olisi ainotakaan pätevää opettajaa. Vai olisiko sittenkin? Oireellisesti yliopiston sivistyksellisyteen viime aikoina epäillen suhtautuneet ovat myös esittäneet hyväksyviä kannanottoja tavanomaisesta poikkeavien kouluratkaisujen puolesta.

Tavallisen suomalaisen lukion tärkein taivote lienee nykyään oppilaiden valmistaminen elämään yhteiskunnassa, jossa informaatiota on paljon, se on helposti saatavilla ja ihmisten odotetaan käyttävän sitä luontevasti. Käytännön koulutyön kannalta tämä on johtanut siihen, että oppilaat hukutetaan vuolaaseen, jäsentymättömään tiedonsisältöjen tulvaan. Arvostelijat ovat kiinnittäneet huomiota kahteen osittain vastakkaiseen heikkouteen tässä mallissa. Ensinnäkään, sanotaan, se ei tee oikeutta ihmisyksilöiden luontaiselle erilaisuudelle eikä kehitä oppilaiden luovuutta ja erikoislahjoja. Ja toiseksi, sanotaan myös, ettei se toimi perinteiden ja hyvien tapojen siirtäjänä eikä ole omiaan tukemaan yhteiskunnallista ja poliittista järjestystä. Molemmat huomiot ovat näennäisesti vastakkaisuudesta huolimatta suunnatut samaan oletettuun epäkohtaan, nimittäin siihen, että tavallisen nykyaikaisen koulun ei uskota kehittävän oppilaansa persoonallisuutta. Vain erilaiset käsitykset persoonallisuuden luonteesta saavat kannat eroamaan toisistaan.

Kasvatus ja luovuus

Ensimmäinen haaste tavalliselle suomalaiselle lukiolle tulee luovuuden ja yksilöllisyyden puolestapuhujien taholta. Heidän mukaansa kukin yksilö on luonnostaan ainutlaatuinen ja kaikista muista ihmisistä eroava persoona, jonka kasvun edellytykset ovat jo syntymästä lähtien hänen omassa itsessään. Kos-

ka edelleen jokainen yksilö tai persoona on arvokas sellaisena kuin on, oikeastaan kaikkalainen aktiivinen kasvatustyö on moraalisesti epäilyttävää. Ainoa oikeutettu kasvatustyö on, tunnetun suomalaisen kasvatustieteilijän ja kulttuurihahmon J.A. Hollon sanoin, ”kasvamaan saattamista”. Sen sijaan esimerkiksi suunnattomien tietomäärien vyöryttäminen kaikkien lukiolaisten päälle riippumatta heidän erilaisista kyvyistään ja lahjoistaan on suoranaisten rikosten yksilöllisyyttä ja jokaisessa ihmisessä luonnostaan piilevää luovuutta kohtaan.

Yksilöllisyyskäsityksen vika on sen ylenmääräinen optimismi. Kasvamaan saattaminen onnistuu edes periaatteessa vain niin kauan, kuin kaikki on hyvin eikä ongelmia ilmaannu. Mutta heti, kun yksilön omaehtoisessa kasvamisessa menee jokin vikaan, tarvitaan aktiivisempia kasvatustekniikoita sekä kasvavan itsensä että muiden ihmisten suojelemiseksi. Tilannetta voidaan valaista pienellä analogialla. Paimen on kedolla paimentamassa laumaansa, jonka jokaista jäsentä hän arvostaa suuresti. Hän haluaisi antaa jokaisen lampaan kirmata vapaasti oman yksilöllisen halunsa mukaisesti. Mutta kedolla jo ennen käyneenä hän tietää, että jotkut paikat siellä ovat vaarallisia: louhikossa voi taittaa jalkansa ja jyrkänteeltä pudota. Siksi hänen on vastoin tahtoaankin paimennettava laumaansa, so. huolehdittava lampaidensa hyvinvoinnista tarvittaessa rajoittamalla niiden vapautta. Samoin on kasvattajien ja opettajien aika ajoitin meneteltävä kasvatustensa ja oppilaidensa kanssa.

Yksilöllisyyskäsityksen toinen vika on sen antama yksipuolinen kuva kasvatuksen luonteesta. Kasvatustyö, sellaisena kuin se esiintyy maailmassa, on myös ihmiskunnan ja ihmisyhteisön kulttuurisen perinnön siirtämistä sukupolvelta toiselle. Kasvatustieteellinen tutkimus on yhteisön väline oman kulttuurisen olemassaolonsa jatkamiseen ja varmistamiseen. Sen kautta luonnostaan erilaisista ja erillisistä yksilöistä tehdään ryhmän jäseniä, sellaisia sosiaalisia olioita, joilla on riittävät valmiudet elää yhdessä ja siirtää taas vuorollaan elämäntapansa seuraavalle sukupolvelle. Nykyisissä läntisissä yhteiskunnissa tosin jotkut pintailmiöt muuttuvat niin nopeasti, ettei mitään yhteistä perintöä näytä jäävän jäljelle. Mutta miten nopeatempoiseksi ja moniarvoiseksi maailma muuttuukin, perustalla olevat kulttuuripiirteet — esimerkiksi juuri muut-

tuvuus ja arvojen moninaisuus — säilyttävät asemansa sukupolvesta toiseen. Niiden siirtämiseen tarvitaan kasvatusta.

Kasvatustyö ja moraalit

Näistä huomioista pääsemme luontevasti siirtymään toiseen haasteeseen tavalliselle lukiojärjestelmälle, moralismiin. Moralisten mukaan koulun tehtävä on tuottaa lapsista hyvin käyttäytyviä, mallikelpoisia, vastuuntuntoisia, perinteitä kunnioittavia, eettisesti valveutuneita kansalaisia. Pelkkä kirjaviisauden opettaminen ei heidän mielestään riitä tämän päämäärän saavuttamiseen — lasten todellisen, sosiaalis-moraalisen persoonallisuuden muovaamiseen. Oppilaita tulisi esimerkiksi ankaralla kurilla ja järjestyksellä koulussa totuttaa kurinalaiseen ja järjestäytyneeseen elämään aikuisena työ- ja perhe-elämässä.

Jotta yksilöllisyyskäsitys ja moralismi kelpaisivat kumoamaan argumenttini yliopiston, lukion ja yleissivistyksen yhteydestä, niiden mukaisten lukiolaitosten tulisi täyttää kaksi ehtoa. Ensinnäkin niiden pitäisi tulla toimeen ilman yliopistossa tai korkeakoulussa akateemisen peruskoulutuksen saaneita opettajia. Ja toiseksi niiden pitäisi pystyä tuottamaan yleissivistystä oppilailleen. Nämä vaatimukset ovat kuitenkin jo periaatteessa keskenään ristiriidassa. Elleivät opettajat tule yliopistosta, he ovat ehkä luontevimmin koulun omia kasvatteja. Koulutus kiertyy näin ollen kehässä, johon ei tule uusia elementtejä kuin sattumalta. Mutta luovuutta ja yksilöllisyyttä korostavat koulut eivät voi siirtää eteenpäin yhteisön kulttuurista perintöä eli sivistystä suppeammassa mielessä, koska sen tekeminen haittaisi oppilaiden persoonallisuuden omaehtoista kehittymistä. Eikä moralistinen koululaitos voi välittää eteenpäin valistuksellisia tai kriittisiä ajatuksia, koska ne opettaisivat koululaiset epäilemään ja arvostelemaan perinteitä. Ilman jatkuvia vaikutteita valistuneesta ja sivistyneestä yliopistosta kumpikaan vaihtoehtoiseksi esitetty järjestelmä ei pystyisi tuottamaan sivistystä laajassa mielessä.

Kasvatustyön rajat

Sekä luovuutta korostava että moralistinen koulumalli sortuvat nähdäkseni kasvatustyön

ylikorostukseen. Kumpikin näkee koululla jonkin tietoisesti asetettavissa olevan jalon päämäärän, jota kohti opetustyössä — koulun osa kasvatuksesta — tulisi pyrkiä. Mutta inhimillinen kasvu ei tunnu alistuvan ennalta asetettujen päämäärien orjuuteen. Otaakseni esimerkin sarjakuvan maailmasta, Aku Ankka -lehdessä esiintyvistä Pikku Hukasta on varmaankin tullut niin kiltti kuin on tullut juuri reaktionaa siihen, että hänen isänsä Iso Paha Susi on niin määrätietoisesti pyrkinyt kasvattamaan hänestä ilkeää ja häijyä. Ainakin opetus pitäisi nähdä riittävän erillään tietoisesta, suunnitelmallisesta kasvatuksesta. Tavallisessa, paljon parjatussa suomalaisessa lukiossa opetus on puolivahingossa tullut itsetarkoitukseksi. Mutta mikä paradoksaalisinta, akateemisesti peruskoulu-tettujen tietoa konemaisesti jakavien opettajien antama suunnittelematon kasvatus näyttää luovan parhaan kasvualustan yleissivistyksen synnylle oppilaisissa. Kaoottiseen maailmaan voi ilmeisesti parhaiten valmistua tutustumalla ja totuttautumalla jo koulussa kaoottiseen tiedon tulvaan. Yliopiston, lukion ja sivistyksen välillä on kuin onkin yhteytensä ainakin tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa.

Metsäseminaarin esitelmät ja puheenvuorot kootaan julkaisuksi, joka ilmestyy lokakuun lopulla.

METSÄSEMINAARIN TUNNELMIA

Lieksa on pieni suuri kaupunki Pohjois-Karjalassa. Väkeä sopivan vähän mutta metsiä ja luonnonkauneutta varsin laajalti. Kaupunki rajoittuu idässä Lieksanjoen latvoilla Neuvostoliittoon ja läntisintä aluetta on korkea Koli. Kaupunginjohtaja Niilo Tirkkonen kertoi tervehdyksessään Lieksan elinkeinoelämästä ja rakennemuutoksesta (palvelujen parissa on jo näinkin syrjäisillä seuduilla n. 45 % työssä olevista!) ja korosti metsän merkitystä Lieksan olemassaololle: "Jätkä ja jätkän vaimo ovat Lieksan rakentaneet." Täällä ennustetussa tulevaisuuden Pyhän Sofian maassa järjesti Kriittinen korkeakoulu Lieksan kansalaisopiston ja OK-opintokeskuksen kanssa metsäseminaarin kesän (oliko se kesä?) alussa.

Maa, elävä olento?

Professori Erkki Lähde totesi seminaarin avaussanoissa mm.: "Vakavassa mielessä on esitetty ajatuksia, että oma planeettamme, maapallo, olisi elävä, itsellinen olento rajattomassa maailmankaikkeudessa. Vallitsevasa maailmankäsityksessä tämän ymmärtäminen ja hyväksyminen ei ole helppoa. Joka tapauksessa meidän on tunnustettava, että maapallo on elävä kokonaisuus. Se sisältää mittaamattoman paljon erilaista elämää ja siten erilaisia elämänvoimia. Ne koostuvat kaikesta siitä elämästä, mitä esimerkiksi metsät, muu kasvillisuus ja eläimet sekä ihmiset sisältävät."

Johtaja Heikki Ahonala Ruusu-Risti järjestöstä toi esiin maailmaa koskevat suuret ongelmat omassa pyydytyssä puheenvuorossaan: "Me elämme ihmiskuntana melkoisessa ahdistuksessa. Meillä on valittavana kolme tapaa tuhota itsemme, ne tosin voivat olla meille myös haasteita: kolmas maailma ongelmiseen, luonnontuho ja ydinsodan vaara." Omat puheenvuoronsa käyttivät Teosofisen seuran varapuheenjohtaja Kirsti Elo ja Kristosofisen kirjallisuusseuran Timo Eränkö. Ko-

ma komposti

koavana ajatuksena näissä oli se, minkä Suomen antroposofisen liiton suunnittelusihteerin Matti Kuusela tiivistä seuraavasti: "Toivon että tässä seminaarissa voimme — helluntain universaalisen yhteistyöhengen mukaan — koota laajalti yhteen niitä näkemyksiä, tunteita, tietoa, kokemuksia ja tahdonimpulsseja, joita eri ihmisillä ja eri henkisten liikkeiden piirissä on kehittänyt." Kuuselan mukaan edellä mainitut henkiset virtaukset ovat viimeksi olleet yhdessä 1912. Toki seminaarissa oli paljon myös edellä mainittuihin järjestyihin kuulumattomia ihmisiä.

Lönnrot ja kärpäset

Professori Reijo Wileniuksen esitelmä henkisestä luontosuhteesta Suomen kulttuuriperinnössä käsitteli pääasiassa Elias Lönnrotia, mutta myös Snellmania ja Runebergia. Lönnrotista Wilenius kertoi sopivan huumorin säestämässä esitelmässään, että kun Lönnrot oli vapautunut inhottavasta professorin virastaan ja palannut Sammattiin viettämään eläkepäiviään, hänen kokemuksensa luonnon elollisuudesta oli kohonnut niin, että hän taisteli loppuun saakka jokaisen pihapuun kaatamista vastaan. Joku voisi väittää, että Lönnrot meni jopa liian pitkälle pyydystäessään haavilla kärpäsiä ja kuljettaessaan niitä talosta ulos. Myös metsästys ja kalastus muodostuivat hänelle vastenmielisiksi. Wilenius käsitteli myös Runebergia ja esitti mm. Maamme-laulun sanat suorana käännöksenä. Esityksen aikana salissa oli juhlanan vakava ja intensiivinen tunnelma ja saattoi melkein kuvitella Suomen kansallishengen läsnäolon.

Koskettavalla tavalla esitti Lieksan erään syrjäkylän, Varpasen kylän, kylänäytelmäryhmä Selma Lagerlövin pienen kuvaelman. Amatöörien aitous on hämmästyttävää ja erityisen viehättävää. Se tuo esitykseen nyansseja, joita ammattilaiset eivät voi löytää. Korpikylän hirsinen nuorisoseurantalo (vai oliko se maamiesseuran?) kesti hyvin eteläläisten

tanssiinrynnistyksen näytelmän jälkeen. Näytti siltä kuin Henryk Skolimowskikin olisi tanssinut humppaa.

Koli

Säiden haltijat olivat erityisen suosioilisia lauantapäivän Kolin matkalle. Aurinko paistoi koko ajan. Tuntui uskomattomalta, että Lieksasta voi ajaa Koliille pitkin Pielisjärveä autolautalla, joka vetää useita busseja.

Metsänhoitaja Esko Jalkanen kertoi Kolin rinteellä terveisiä Suomen kansallishengeltä. Tämä on Jalkasen mukaan erityisen huolestunut ydinvoimaloiden aiheuttamasta luonnon elämänvoimien heikentymisestä.

Topelius kirjoittaa Maamme-kirjassaan Kolistä: "Täällä avautuu eteen valmis taulu, jossa ei ole mitään poistettavaa tai muutettavaa. Niin valtava ja levollinen se on, niin kaunis on sen sommittelu ja niin puhtaita sen värit." Siellä seisoi nyt suuri määrä metsäseminaarilaisia vuosisadan vaihteen kareliaanien jalanjäljissä luoden katseen tuohon Pielisen, Kolin ja Itäisen Suomen muodostamaan tauluun. Hätäisen kaupunkilaisen on vain vaikea nopeasti antautua tuon luonnontunnelman edellyttämään vireeseen. Tuo vaikeus korjataan näpsäyttämällä paikasta valokuva ja jatkamalla kiireesti eteenpäin. Metsäseminaarilaiset muodostivat tästä säännöstä hienon poikkeuksen.

Lähde

Jotkut ovat väittäneet professori Erkki Lähdetä pessimistiksi. Itse hän luonnehtii itseään kuitenkin paatuneeksi optimistiksi. Koska hän on optimisti, hän jaksaa käydä kertomassa ihmisille luonnon yhä huonontuvasta kunnosta, pessimisti iskisi kintaat tiskiinkin, luovuttaisi. Vielä on kuitenkin mahdollista tehdä jotain. Lähde katsoi, että Suomen metsien tila on nyt suunnilleen se, mikä Keski-Euroopassa oli muutama vuosi sitten. Naavamaiset

jäkälät ovat häviämässä ja puolukka hupenee myös. Suomen luonto on äärevien ilmasto-olosuhteiden vuoksi haavoittuvampi kuin eteläisempi luonto. Havupuut kestävät saasteita heikommin kuin lehtipuut. Sama toistuu puolukan ja mustikan kohdalla: puolukka on heikompi kuin mustikka, joka vaihtaa lehtensä vuosittain. Lähde kertoi myös kiinnostavia asioita muurahaispesien merkityksestä ja esitelti kehittelemiensä homeopaattisten preparaattien reseptejä, jotka jäivät yksityiskohdiltaan kuitenkin vaivaamaan monen mieltä.

Ihmisen kiusaukset

Sunnuntaiamun herätyksen tarjoili YTL Kari E. Turunen, filosofi Jyväskylältä, joka aitoon filosofiseen tyyliin kysyi: "Mitä virkaa ihmimillillä tietoisuudella maailmassa ja luonnossa oikein on?" Onko ihmisellä jokin syvempi kosminen merkitys kaikkeudessa? Ihmisen on kuitenkin rehellisesti ottaen vaikea tietää asemansa syvintä merkitystä, vaikka kiusaus tähän houkuttaakin. Ihminen ottaa aina tietyn osan elämästä. Olennaista on kysyä, onko tässä ihmisen aseman valloituksessa mukana kyseenalaisia voimia, onko se oikeutettua. Tämä kysymys tulee kyetä tekemään uudelleen ja uudelleen, sillä muutoin on selvää, että kyseenalaiset voimat tekevät meissä työtään paljon helpommin. Suuri kiusaus on langeta ajattelemaan, että edustamme joltain oikeampaa näkemystä kuin jotkut toiset. "Luonto noudattaa omaa ohjelmaansa, tekee sille asetetun tehtävänsä, mutta on toisaalta voimaton, koska siltä puuttuu tietoisuuden kipeys ja kirpeys. Kuvannollisesti sanoen luonto katsoo ihmiseen viattomuudessaan ja avuttomuudessaan." Luonto on avuton kaiken pahan edessä. Siksi se katsookin ihmiseen, odottaa ihmisen selviävän kiusauksissaan, selvittävän pahan ensin itsessään, jotta siitä heijastuisi pelastavia säteitä myös luontoon.

Suuri Ohjelmointi

Kirjailija Tapio Kaitaharju piti seminaarissa kaksi esitelmää, joista toisessa hän oli "elämänvoimia etsimässä", ja toisessa käsitteli metsän ja ihmisen yhteisiä "juuria". Kaitaharju katsoi, että luonnon puilla niinkuin myös ihmisellä on fyysisen olemuksen lisäksi olemassa eetterinen olemuspuoli, joka antaa elämän fyysiselle puolelle. Sitä ei vielä hyväksyttävästi tavoiteta tieteen nyky menetelmillä. Kaitaharjun mukaan tulisi luonnontie-

teissä juuri meidän aikanamme lähteä rohkeasti etsimään näkyväisen elämämme näkymättömiä lähteitä. Näin siksi, että aineellisen tason elämä on siitä täysin riippuvainen. Kaitaharju toi voimakkaasti esiin myös näkemysten, ettei luonnossa ole olemassaolon taistelua, vaan "suuri ohjelmointi", joka merkitsee tarkoituksenmukaista kehitystä ja tasa-painon säätelyä kulloinkin tarvittavalla tavalla. Eri puolajat eivät taistele keskenään, vaan ne tarvitsevat toisiaan.

Pyhä

Professori Henryk Skolimowski (suom. Heikki Kolikoski) Yhdysvalloista, joka äskettäin arvioitiin eräässä kolumnissa mystikoksi spinozalaisen rationaalisuudenkäsityksen kriteerein, puhui seminaarissa metsistä pyhäkköinä. Muinaisille ihmisille metsillä oli suuri merkitys ja erityisesti jotkut puut oli nimetty pyhiksi. Metsillä oli merkitystä ihmisen liittymisessä pyhään. Myöhemmin temppelit tulivat palvelemaan tätä tehtävää. Vähitellen olemme kuitenkin kadottaneet tämän pyhän. Olemme hävittäneet universumista pyhän ja samalla köyhdyttäneet vastaavasti itseämme. Meillä ei ole enää temppeleitä sinä mielessä, että voisimme niissä uudistaa itsemme henkisesti. Tästä syystä meille asettuikin perustavampi tehtävä kuin aineellisen kehityksen kiihdyttäminen: kuinka voimme uudistaa itsemme henkisesti ja ylläpitää henkisen ja kulttuurisen perintömme.

Seminaarin ryhmätöissä keskusteltiin ja pohdittiin elämänvoimia ja ihmisen suhdetta niihin. Varsin napakat ryhmätöiden yhteenvedot kuultiin ennen seminaarin päättäneitä lyhyttä paneelikeskustelua, jossa johtaja Heikki Ahonala näpäytti aika voimakkaasti lieksalaisten päättäjien suuntaan Kolin kehittämisasiosta. Paneelikeskustelussa ilmaistiin kuitenkin yleisesti tyytyväisyyttä seminaarin henkeen ja ideaan. Professori Lähde saattoikin päättää seminaarin varsin tyytyväisenä ja esittää erityiset kiitokset Lieksan kaupungille, kansalaisopistolle sekä rehtori Erkki Martikaiselle.

Tarkemman selon siitä, mitä edellä mainitut esitelmäitsijät sanoivat omissa esityksissään, saa seminaarin pohjalta toimitettavassa julkaisussa, jota syksyllä, ehkä jo lokakuun lopulla saa Kriittiseltä korkeakoululta.

EP

Maailman menoa

Nuorten seksi
Osmo Kontula
Otava 1987

Nuorten seksi on laajaan Lääkintöhallituksen ja Suomen Akatemian tukemaan tutkimukseen pohjautuva teos nuorten seksuaalisuudesta. Tutkimukseen on osallistunut yli 2600 13–17 vuotiasta nuorta Helsingin, Uudenmaan, Pohjanmaan ja Pohjois-Karjalan alueilta.

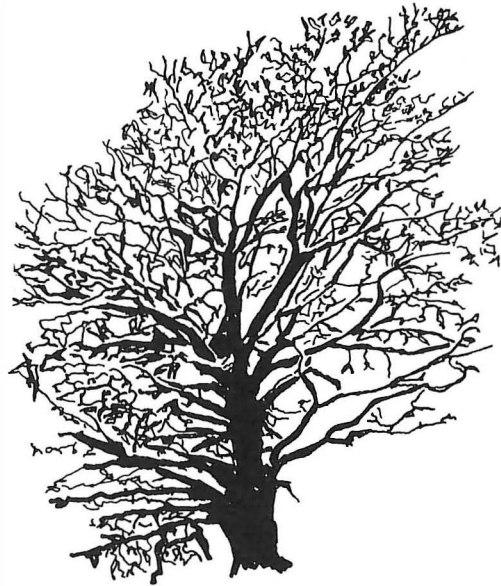
Kirja on tarkoitettu paitsi nuorille itselleen myös heidän vanhemmilleen, opettajille ja muille nuorten parissa työskenteleville. Siinä kerrotaan seksuaalisuudesta ja sukupuolielämästä nuorten omista kokemuksista, tunteista ja tiedoista lähtien. Kirja sisältää informaation ja tilastotietojen lisäksi nuorten omia suoria mielipiteitä ja kertomuksia aiheesta. Siinä kuvataan seksuaalista kehitystä ja nuorten seurusteluun ja sukupuoliasioihin liittyviä toiveita, luuloja ja todellisuutta.

Seksuaalisuuteen liittyviä tunteita teos käsittelee niiden merkitykseen nähden ehkä liian vähän. Tosin ihan faktojen ja teknistenkin asioiden kertomista riittää. Ja luultavasti teoksen sosiologinen ote on omiaan häivyttämään enimpää tunteiden kyllästämiä harhakuvia.

Tutkimuksen mukaan noin puolet koululaisista toivoo lisää valistusta aiheesta. "Koulussa ei ole periaatteessa puhuttu yhtään mitään niistä asioista... Ohimennen maikat punastelee siellä luokan edessä." "Mä toivoisin, että vanhemmat puhuis enemmän seksistä ja mitä se sisältää. Mä toivoisin, että seksi olis tässä maassa vapaa asia, jota ei tarvi hävetä." Vastaavanlaisia lausuntoja on useampia, joten tällaisesta yksinkertaisesti ja selkeästi kirjoitetusta kirjasta on hyvinkin apua sekä nuorille että kasvattajille. Ainakin kasvattajia luulisi kiinnostavan teoksen tuoreet tilastotiedot nuorten seksiin liittyvistä eri seikoista.

Kirja on taitoltaan mukavan luettava ja selkeä, joten tarvittavan tiedon löytää helposti. Myös taulukot on tehty kivoiksi havainnollisiksi kuviksi.

EP & SP

KIITOS!

NÄLKÄPÄIVÄ

16-17. 10.

SUOMEN PUNAINEN RISTI

Tilaa Katsaus, pohtiva kulttuurilehti.

Katsaus etsii uusia näkökulmia.

Katsaus on tuore ja ajankohtainen.

Katsaus antaa ajatuksia koko vuodeksi.

katsaus

*KRIITTISEN
KORKEAKOULUN
JULKAISUSARJASSA
ON
TÄHÄN MENNESSÄ
ILMESTYNYT:*

- N:o 1 (1975) INFORMAATORÄJÄHDYS, 63 s. useita kirjoittajia
loppuunmyyty.*
- N:o 2 (1977) TIEDON RAJAT, 80 s. useita kirjoittajia
loppuunmyyty.*
- N:o 3 (1978) JOOGA, MEDITAATIO, HYPNOOSI — LÄNSIMAISSIA
NÄKÖKULMIA, 64 s. useita kirjoittajia à 5 mk*
- N:o 4 (1986) PERHEENTUPA, ANTTI-VEIKKO:
YHTEISÖJEN YMMÄRTÄMISESTÄ.
Sosiaalipedagogisen ajattelun lähtökohtia, 126 s., à 50 mk*
- N:o 5 (1986) TURUNEN, KARI E.: NÄKÖKULMA PEDAGOGIIKKAAN
30 s., à 20 mk*
- N:o 6 (1987) TURUNEN, KARI E., TIETO JA KULTTUURI 70 s., 40 mk*

*Julkaisuja saa ostaa
Kriittiseltä Korkeakoululta
Meritullinkatu 9 D 31 00170 Helsinki
Puh. 90-633 898*